

כסלו תשנ"ח - דצמבר 1997

ספרות ילדים ונוער

שנת העשרים וארבע

חוברת ב' (94)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו
משה לימור, עדה קרן, דליה שטיין
מזכירת המערכת: חיה מטבייב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5829688 5814690 - 02

משרד החינוך והתרבות

מזכירות המערכת

פרס זאב לשנת תשנ"ח

טקס חלוקת פרס זאב לשנת תשנ"ח התקיים ב-ט' בחשוון תשנ"ח (9.11.97) בבית אריאלה בתל-אביב.

נכחו בטקס מקבלי הפרס: יעל רוזמן, נומה שילה, אורי אורלב ורבקה מגן. כמו כן ארטור וקסלר שספרו **אהבת נעורים** צוין לשבח ופורמנסקי נתן שספרו **אדון פדרו** צוין לשבח גם כן.

חבר השופטים: מר גרשון ברגסון, ד"ר מירי ברוך וד"ר סלינה משיח, בירכו: יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך פרופ' עוזר שילד, הגב' נורית דאבוש, דוברת האגודה למען החייל, ד"ר אורה נבנצאל, מנהלת מח' הספריות בבית אריאלה ומר אהרון קראוס שהביא את דבר המו"לים.

בית אריאלה היה מלא מפה לפה - קהל גדול של אוהבי ספרות ילדים. בחלק האמנותי הופיעו בנגינה ושירה תלמידות ביה"ס תלמה ילין בגבעתיים. הנחה את הטקס מר גרשון ברגסון האיש שזה שנים רבות מוביל בהתמדה ובמסירות את מפעלי עידוד הקריאה שפרס זאב הוא רק אחד מהם. הוא העלה את זכרו של זאב ושילב את שיריו בין דברי הנואמים בכל מהלך הטקס.

נשיאות פרס זאב לתשנ"ח, יושבים מימין: אהרון קראוס, נורית דאבוש, פרופ' עוזר שילד, גרשון ברגסון, ד"ר אורה נבנצאל, ד"ר מירי ברוך, ד"ר סלינה משיח.

2/30
תש"ח

ספריית
המכללה לחינוך
1 ע"ש דוד ילין
ירושלים

דברי ברכתו של פרופ' עוזר שילד:

פרופ' ע. שילד פתח בצינון שהוא כביכול אאוטסיידר או מביט מבחוץ בקרב סופרי הילדים ודברי ברכתו יהיו מפרספקטיבה חיצונית.

"בטקס הקודם", אמר פרופ' שילד, "עמדתי על הערך הלימודי של ספרות הילדים, והיום אני רוצה להתייחס להיבט הערכי, שהוא על סדר היום הציבורי". מרבית לדבר על ערכים של דמוקרטיה ושל לאומיות, וספרות הילדים ראוי לה שהללו יבואו בה לביטוי. אבל יש עוד ערכים שממעטים לדבר עליהם: ערכים אסתטיים. יש חשיבות וערך רב להענקת קני מידה אסתטיים ושיקול דעת לתלמידים. וספרות הילדים יכולה וצריכה לקחת חלק בכך.

בבחינות הבגרות בספרות בעבר לא שאלו תלמידים אם שיר או סיפור או ספר מצאו חן בעיניהם, כי יש בעיה: איך נותנים נקודות לתשובה כזו? רק במועד האחרון העזו לשאול: איזה משני השירים שלפניך מוצא חן בעיניך יותר? נמק. כלומר יש צורך באמות מידה כדי להשיב על שאלה זו, כדי להעריך. וזו הערכה אסתטית.

ספרים שילדים קוראים בילדותם או נסיונות שבהם הם מתנסים, משפיעים לאורך זמן. ספרים והתנסויות אלה מתווספים לשיקול הדעת של אחר כך. מטרתנו שילדים יקראו ושיקראו ספרות יפה השואלת לקני מידה אסתטיים. מבמה זו פרופ' שילד שולח תודה לכל הסופרים מקבלי פרס זאב שהעשירו את הקוראים בכל מה שיפה, ומאחל להם להמשיך בכתובה חשובה זו.

ברכת האגודה לפען החיל - נורית דאבוש

נורית דאבוש הגיעה לטקס כנציגת האגודה למען החיל. לשאלה צפויה מה עושה בטקס זה האגודה למען החיל, מה הקשר - היא השיבה:

קודם כל זאב היה במשך שנים רבות קצין חינוך ראשי ויו"ר הוועד למען החייל. אבל יש עוד קשר: הורים לחיילים הנמצאים במקומות רחוקים ומסוכנים למיניהם נשאלו על צרכי ילדיהם והדברים החשובים ביותר בחייהם. הם הדגישו את ערכה הבלתי-יסולא של ספרות יפה וטובה, חשוב מאד, הם אמרו, שתהיה זאת ספרות יפה וטובה שתעצב את חייהם מראשית דרכם עד שהם מגיעים למקומות כמו לבנון.

ילדים הם הביטחון של המדינה, ואלה אותם ילדים שקראנו להם סיפורים יפים

כדי שילכו לישון בביטחון, ועכשיו כשהם באים מהחזית אנו סוגרים מעגל ומספקים להם זמן שינה חשוב כדי שהם יעניקו לנו ביטחון.

ברכת ד"ר נבנצאל - עחלקת הספריות של בית אריאלה

כמידי שנה בשנה ברצוני לברך את הסופרים, מקבלי פרס זאב, את אלו שספריהם צוינו לשבח ואת האורחים שבאו לכבד מעמד זה. ברכה זו היא בשם הספרנים בספריית שער ציון, בית אריאלה, ו-23 הספריות אזוריות והשכונתיות בתל אביב-יפו. בטוחני, שמצטרפים אלינו ספרנים רבים בספריות הציבוריות ברחבי ישראל.

בעולם הדיגיטאלי של ימינו, בימים שבהם ניתן להתבונן ולהרגיש חלק מ"מציאות מדומה" ואף להפסיק את ההרפתקאה הזו בלחיצת כפתור, בימים בהם אנו משייטים וגולשים בעולם באמצעות אצבעותינו בלבד, בימים שבהם ילדים מגדלים חיות מחמד דיגיטאליות, שמאלפות אותם ואותנו להאכילן, לנקותן, לטפל בהן על פי פקודת מחשב וגם מחייבות להעניק להן תשומת לב, ליטוף ואהבה, בימים שהכל רק "כאילו" - דווקא עכשיו מוענק "פרס זאב" לספרים שבהם החיים עצמם הם ההרפתקאה האמיתית.

שניים מן הספרים מביאים פרקי חיים והתמודדות שהיא קיומית, מעשית. גיבורי פרקי החיים הללו הם ההרפתקנים האמיתיים.

מלך התחבולות, הלא הוא יהודה ארזי, הנו אדם "שהזדמנויות קורצות לו והוא נענה להן, מתאהב בהן והן מחזירות לו אהבה" (שם, עמ' 38) כך מעידה עליו המחברת.

אורי אורלב בביאוגרפיה של משחק החול מעיד על עצמו שבעת התרחשות האירועים ראה עצמו כחלק מהרפתקאה "כגיבור של סיפור מתח והאמין שסוף הסיפור שהוא משחק בו יהיה בהכרח טוב". הוא גם מעיד על עצמו שבילדותו קרא הרבה, וככל שקרא יותר כך גברה קנאתו בגיבורים המתוארים בספרים. "למה לי לא קורה שום דבר?" שאל את עצמו.

שני הרפתקנים המתמודדים עם בעיות קיומיות, נאבקים על הישרדות ונחלצים ממצבים קשים ומורכבים בעזרת תעוזה, דמיון ותושיה. התחושה של היותם חלק מסיפור הרפתקאה מסייעת להם להתמודד ולשרוד.

שני הספרים האחרים, הבדיוניים והמיועדים לגילאים צעירים יותר (אם לשפוט על פי הסדרות שבמסגרתם יצאו לאור ולפי האיורים המלוים אותם) - גם כן

עוסקים בהתמודדויות. אלו התמודדויות מסוג אחר. הן התמודדויות פנימיות והן מסייעות לגיבורים לצמוח ולהתבגר.

גיבוריה של נומה שילה מתמודדים עם סביבתם, חבריהם, רצונותיהם ורגשותיהם. ההתמודדות מחזקת את נחישותם. או כמו שמיטיבה אפי לומר: "הזכרתי לאלוהים את כל הניסים שעשה, עליהם למדנו בבית הספר, ושאלתי איך זה שהוא הצליח לברוא עולם שלם והוא לא יכול למלא בקשה של ילדה קטנה כמוני. רגע לפני שנרדמתי אמרתי לאלוהים שאם הוא תושב שאני אתייאש הוא לא יכיר את אפי. כל לילה אני אנדנד לו עד שהוא יעזור לי להיות יפה."

גיבוריה של רבקה מגן מתמודדים עם מצפונם: עם המעשה, עם הסוד ועם החרטה. הם יוכלו לפתור את הבעיה רק בכוחות עצמם והדבר נתון להחלטתם ולמצפונם. "האם אגלה למו? אני עוד צריך לחשוב על זה", שואל ועונה לעצמו הילד בסוף הסיפור הראשון.

ארבעה ספרים ומגוון התמודדויות: קיומית, פיזית, חברתית, רגשית ומצפונית. כל אלו כתובים באותיות מרובעות, וכולם כחול לבן, תוצרת של סופרים עבריים במדינת ישראל בת החמישים. הם לא "כאילו". הם יצירות התרבות שלנו.

כדי ליהנות מהם אין צורך במכשירים, בדיסקים או דיסקטים גם לא במסכים בעלי רזולוציה גבוהה, לא בכפתורים, קבצים או נתבים. בקיצור, קל להתמודד אתם הם נטולי דיגיטאליות וורטואליות, הם אמיתיים, מוחשיים וניתן לגעת בהם, לדפדף, לחזור ולקרוא, אפילו לדלג. הם כאן על המדף בספריה, קראו ותינו.

ברכת התאחדות הפו"לים עובאת ע"י אהרון קראוס

בשם התאחדות אני מקדם בברכה את הזוכים בפרס "זאב" לספרות ילדים ונוער תשנ"ח ואת הזוכים לשבח.

אני מודה לקרן הנצחת זכרו של אהרון זאב, לחבר השופטים שטרוח בקריאת כתבי יד רבים ובחרו טוב. ולידידנו גרשון ברגסון ששוקד ללא לאות להעמקת תודעת הקריאה בקרב הילדים והנוער, תלמידי בתי הספר.

רבנותי, בשעה שמתרחש תהליך התפוררות האליטות שהיו מחוברות לאידיאלים חברתיים, בתקופה שבה המילה הכתובה שמגלמת תכנים וערכים עומדת בהתמודדות מול ההיצע האדיר "דל הרוח" של המסכים, בתקופה שהחלופה היא שטחיות וויזואליות, שבה השווקים והכסף מכריעים בחיינו, נפגעים הערכים

והאיכויות והמזון הרוחני לוקה בחסר - בשעה כזאת אתם, קומץ ההולך לפני ובתוך המחנה, כל אחד עם מצפונו וכשרונו האישי - שוקדים להעלות על הכתב את יצירותיכם ויחד מהווים חומת מגן על הערכים והאיכויות שבלעדיהם לא תיתכן חברה נאורה.

אנחנו המו"לים משמשים לכם אכסניה, בית יוצר - מנוף להפצת דעתכם. חברנו יחדיו למשימה קשה אבל עדיין אפשרית כי בסופו של דבר הטוב והיפה ינצח. אני קורא לכם להתמיד בכתיבה ולמשרד החינוך להקצות משאבים ממשיים לרכישת ספרים והעמדתם לרשות התלמידים בספריות בתי הספר והספריות הציבוריות ולהרבות בעידוד הקריאה. בשם התאחדות המו"לים, בשם הוצאת עם עובד ובשמי אני מודה למעניקי הפרסים ומקבליהם.

*ניפוקי ועדת השופטים לפתן פרס זאב לשנת תשנ"ח
ליעל רוזמן - על ספרה "עלך התחבולות"*

הספר **מלך התחבולות**, סיפורו של יהודה ארזי, נועד לתאר את יהודה ארזי ותחבולותיו בעת ששירת כקצין בתקופת המנדט הבריטי בא"י, ואח"כ את פעולותיו בהגנה. אך אין זה רק ספר תיעודי-ביוגרפי של גיבור התחבולות, והמחברת אינה מתמקדת רק בו.

בספר, שיש בו תכונות של סיפור נארטיבי, המחברת בודה עוד דמויות סביב דמותו האמיתית של גיבור הספר. למשל: גיבור חשוב אחד הוא קלנדר רונאלד, קצין בולשת בריטית, שדמותו בדויה אך מעשיו, המתרחשים בא"י, ואח"כ רדיפתו את יהודה ארזי באירופה, משכנעים באמינותם ומהימנותם. כך גם הדמות הבדויה חוה שכטר, המסמלת את הנשים שלקחו חלק באומץ ובעוז, בתקופת ההתנגדות לשלטון הזר.

גיבורים אחרים בספר מגוונים ובאו ממקומות שונים ומשכבות שונות, כולם קשורים, במישרין ובעקיפין, למעשיו ותחבולותיו של יהודה ארזי. מתוארים בספר אנשי פלי"ם, אנשי ההגנה, אנשי הבריגדה, שכולם נרתמים לתחבולותיו של יהודה, ופועלים לפי הוראותיו, אך במעשיהם הם מתגלים כאנשי תבונה ועוז, חוש בלשי ותושיה רבה.

יהודה ארזי מתגלה כאיש בעל-יוזמה, ובעל עצבים של ברזל, שאינו נרתע

מסכנות בהיותו חדור תחושה שתמיד ימצא מוצא מהפח שנקלע אליו.
הוא מחליף את זהותו, פעם הוא כאדם בשם אלון, פעם הוא טייס פולני ופעם
תחת השם ד"ר דה פאז.

הוא עובר ממקום למקום. בכל מקום הוא בולש ומוצא את האנשים, שיעזרו לו
ברכישת נשק ובהפגת הספינות מאיטליה. עזרה חשובה הוא נעזר בעדה סירני.
הוא נוסע בחברת קשרית להגנה לכפר גלעדי במסווה של זוג נאהבים כדי
להיפגש עם סוחרי נשק הבאים מגבול הלבנון.

הוא מארגן סוכנים בצ'כיה ובפולין. הוא רוכש קומפרסורים, מכבשים,
רדיאטורים, שכולם חלולים ובתוכם חבוי נשק ותחמושת.

הוא קושר קשרים עם חברות שונות בפּינלנד ובאיטליה, מארגן פגישה בנמל
גדיניה שבפולין, כדי להביא לשם את האוניות שימשיכו דרכן לא"י.

הוא מארגן יהודים מבריטניה ודואג להכין אנשי צפרדע.

הוא פועל כסוכן לנישואים פיקטיביים של אנשי הבריגדה, כדי להגדיל את מספר
הרשאים להיכנס לא"י. הוא דואג לכל פרט כמו אגירת מזון וסולר, כדי שיהיה
מלאי בהפלגות בים.

פעם כאשר יהודה נמצא באיטליה, מחופש כטייס פולני, כפיל לזיגמונט שימסקי,
נכנס לחדר טייס פולני והוא אינו מכיר את הטייס הזר לו. יהודה אינו נרתע
ותוקף את הטייס האמיתי על שאינו זוכר אותו. הוא פולט קללות בשפה פולנית
משובחת. ההוא נכלם ונרתע - וכך יוצא יהודה בשלום מגילוי האמת על זהותו.

במלחמתו נגד הבריטים, לכל אורך הדרך, הוא מגיע למסקנה שהבריטים תמיד
יעדיפו את הנפט במזרח התיכון על היהודים ואין סיכוי שישנו את עמדותיהם.
הוא מנצל את רגש הקנאה של אנשי הים האיטלקים בבריטים, שבכיבושיהם
חיסלו את ספינותיהם של הראשונים ומגיע להסכם חשאי אתם שירשו לספינות
שהוא רכש להפליג לים הפתוח תחת שמות ותירוצים שונים.

על האפוס המעניין והמרתק על מאבקנו בתקופת השלטון הבריטי, ועל תיאור
משכנע ומהימן של רכישת הנשק, ההעפלה בעזרת הבריגדה היהודית, על סיפורה
מלך התחבולות המלא מתח וסקרנות, החלטנו להעניק למחברת יעל רוזמן פרס
זאב לשנת תשנ"ח.

ובאנו על החתום:

ד"ר סלינה משיח

ד"ר מירי ברוך

ג. ברגסון

דברי תשובה של יעל רוזמן

שלום לכולם.

אני מביטה ורואה באולם הרבה פנים יקרות וקרובות. אני שמחה ומתרגשת ומודה לכל מי שבא לשמוח בשמחתי ולכבד את האירוע הזה בנוכחותו.

ועוד אני מודה לכל מי שהשקיע בטקס הזה; יזמה, נתנה, רצון טוב, תשומת לב וכסף כמובן (אנרגיה חשובה מאוד).

כאשר חשבתי על הדברים שאני רוצה לאמר כאן, היתה מילה אחת שהפכתי בה והפכתי בה והבנתי והרגשתי שבשבילי היא מילת מפתח שתיתן משמעות לכל מה שיקרה פה בערב הזה. והמילה הזאת היא **זכירה**.

קודם כל משום שהערב נועד להזכיר את אהרון זאב שהפרס קרוי על שמו, ולהעניק לזיכרון הזה חיים. ושנית- משום שהספר "מלך התחבולות" שעליו ניתן לי הפרס נולד וצמח אף הוא כמעשה של זכירה.

כשאנחנו זוכרים אנחנו מעלים למודעות שלנו ונמצאים בקשר עם דבר מה שבדרך כלל איננו גלוי לעין ואנחנו רואים או חשים רק את עקבותיו. זכירה היא פעולה אקטיבית של התודעה וכרוכים בה מחשבה, רגש ותחושה.

העולם סביבנו מלא עקבות וסימנים מן העבר. מאובנים שמשאירים את צורת גופם בסלע, כוכבים שהאור שלהם מגיע אלינו ממרחק שנות אור, ספרים עתיקים וחדשים, אנדרטאות, שמות של רחובות, מסמכים, תצלומים, לרוב אנו חולפים על פניהם, ואיננו נותנים את דעתנו עליהם, עד שקורה (וזה די נדיר) נס, ומישהו מאיר לנו פנימה ומראה לנו את הסמוי מן העין.

ולי קרה נס כזה. אדם מופלא ובעקבותיו עולם שלם שקמו לתחיה בשבילי כאשר כתבתי **את מלך התחבולות**.

אני זכיתי במורה נפלאה שיושבת כאן איתנו: רותי ארזי-בך, בתו של יהודה ארזי הוא הוא מלך התחבולות, והיא זאת שהעבירה אלי אותה אנרגיה של חיים שהיתה בתוך הזכרונות הפרטיים שלה אנרגיה טעונה רגש של אהבה וכאב ושאלות ללא פיתרון. וכשהזיכרון הפרטי המאיר של רותי נגע בי ועבר אלי, הוא

הפך פתאום להיות שלי, ואמנם היה לי ברור שמעולם לא הייתי במקומות ההם ולא ראיתי את יהודה ארזי ואת האנשים האחרים שכתבתי עליהם, ובכל זאת הם פעלו וחיו בתוכי כאילו הייתי איתם, שם. ושאלתי את עצמי לא פעם אם זאת הכוונה של המושג זיכרון משותף. ועד היום אין לי תשובה.

אבל העובדה שהיום הספר הזה מזכה אותי בפרס זאב, מספרת לי שהעברתי הלאה משהו מהחיוניות והרגש שהיו בזכרונות ההם ואלה כנראה ממשיכים להאיר דרך הדפים של הספר.

אני מקוה שיהיו קוראים רבים שיקחו אותם הלאה ויזינו אותם באנרגיה שלהם וישמרו אותם חיים. כי הזכירה האקטיבית, כפי שאני מבינה אותה לא נועדה לשמר את העבר, אלא להתכוון אל העתיד- דרך הרגע הזה הער והחי.

ניפוקי השופטים לעתן פרס זאב לנופה שילה על ספרה "עץ הג'ולים"

הישגו של עץ הג'ולים הוא בכך, שהוא מגולל את סיפור חייה האישי והלוקאלי של ילדה תל-אביבית כבת תשע, מבלי שיחדל בשל כך לסמן את גבולות עולמה הטמיר והאוניברסלי של הילדות.

אפרת, ילדה רגישה וביישנית, מטפסת, חרף ביישנותה, על בימת עמודו הראשון של הספר, ובמחווה ישירה, חושפנית וידידותית, מפתחת היכרות אינטימית עם הקוראים, המתוודעים אליה במשפט הפתיחה:

"שמי אפרת, אבל כולם קוראים לי אפי, ואני בת תשע וחודשיים..." ומכאן ואילך משכילה הסופרת להפוך את הקוראים לשותפים בסוד חוויותיה של הילדה, המתמודדת על שאלות של תדמית ודימוי עצמי, קנאה, אהבה וחברות, פרידה והבטחה, וחייה מהדהדים לחיי אותם קוראים, שעולמם נע אף הוא, סביב ציר הבית והמשפחה, הכיתה, החברים, תנועת הנוער והחוגים, וחדוות ההתקשרות לבעלי-החיים. מתוך מוקד עלילתי זה, מלבלב "עץ הג'ולים" ופורח למטאפורה המרכזית של הילדות, שעה ששאלת קיומו הממשי במציאות ובחלום, באמת ובשקר, מצטיירת כשאלת הילדות כולה, המתערסלת-מיטלטלת בעולם, שהוא מובן-לא-מובן, בהיותו חתום בכפל תודעה של מלים ומציאות, חלום והוויה. לכשתדע אפי את התשובה, תגלה שהשילה כנשל את ילדותה, אך עד אז, הרי היא משתפת את הקוראים בסוד חוויותיה, תוך שהיא ודרכה המחברת, מזכירים למבוגרים את כאב הצמיחה, את רגעי האושר, החרדה, התפילה, הכמיהה לצדק חברתי המגולמת בלשונה של אפי, בכיסופיה ל"חוק טבע שדואג לחלשים". באחת: את ההתמודדות הקיומית והחברתית, המלווה את הילדים המתעוררים

מדי יום, דף אחר דף, ומבקשים לצלוח את הילדות בהצלחה.
על שיקוף ספרותי נאמן זה לחיי הילדים במציאות, החלטנו להעניק לנומה שילה
פרס זאב לשנת תשנ"ח.
ובאנו על החתום:

ד"ר סלינה משיח

ד"ר מירי ברוך

ג. ברגסון

דברי תשובה של נועה שילה

תחילה אני רוצה להודות לשופטים על החלטתם לזכותני בפרס זאב. נימוקיהם
שיכנעו גם אותי ואין לי שום כוונה
להתווכח איתם.

השמחה שלי מהולה בעצב על שהורי
לא זכו להיות כאן היום. זה היה מפצה
אותם על התעודות הגרועות שהבאתי
הביתה בילדותי.

אני רוצה להודות להוצאת הספרים עם
עובד על שהעניקו לי אכסניה חמה
לאורך כל הדרך, תודה מיוחדת לנירה
הראל, עורכת הסידרה, ולהילה חבקין שאיירה את הספר.

הרבה הרבה תודות לחברים ולידידים שלי שעודדו אותי ותמכו בי ולאחותי רות
אדלר שלא היתה מוכנה להחמיץ את האירוע והגיעה במיוחד מסן פרנסיסקו.

זמן קצר לפני שעץ הג'ולים ראה אור, התקשרו מעם עובד והציעו לי לשנות את
שם הספר. יש כבר עץ הדומים, העץ תפוס. יש גם עץ העפרונות ואנשים
יתבלבלו, הסבירו. לא הסכמתי. עץ הג'ולים שייך לנוף ילדותי. הייתי בת חמש
כשנסעתי עם אמי ואחותי למטולה, ואחד הילדים שאיתו שיחקתי, סיפר לי,
שהוא מכיר מקום סודי שבו צומח עץ ג'ולים. למרות שבסופו של דבר הוא לא
הספיק להראות לי אותו, במשך שנים ארוכות האמנתי שיש עץ כזה, ועד היום
אני לא בטוחה שאין.

אני חותמת את הרשימה בתודה מיוחדת לילדה הקטנה שבתוכי שנתנה לי לגעת,
להרגיש ולחוות מחדש את השמחות, הכאבים, המצוקות, הדמעות ורגשי האושר
הקסומים של ילדותי, כפי שרק ילדים מרשים לעצמם להרגיש. הפרס הוא
למעשה שלה. אני כאן במקומה לקבל אותו, כי יש לה מחר בחינה. תודה.

ניטוקי השופטים לפתן פרס זאב לאורי אורלב - על ספרו "עשחק החול".

בשנים האחרונות נאמרו ונכתבו הערכות מופלאות כל כך על כתיבתו של אורי אורלב - עד שנדמה כי כל מה שיכול היה להיאמר על יצירתו - כבר נאמר. ואומנם, הספר שלפנינו - זוכה פרס זאב לשנת תשנ"ח - יכול להיעטף בעטיפה כוללת של המחמאות שהומטרו על אורלב - וגם בכך יסתפקו השומעים, ובכל זאת מצאנו לנכון לייחד מילים אחדות לספר זה - דווקא על רקע דמיונו ל"אי ברחוב הציפורים", המפורסם ביותר בין כל ספריו של אורלב.

הכותרת "האי ברחוב הציפורים", שהיא מימוש הדימוי המרכזי של הספר, מציגה את אירועי השואה מנקודת תצפית של ילד הרואה את כל אירועי המלחמה כסיפור הרפתקאות דמיוני. המציאות האכזרית נמהלת בהתבוננות של ילד בפרטים קטנים, בשילוב הרבה דמיון אל תוך המציאות, ובחוסר יכולת להבין את האסון כולו.

"משחק החול" כמו "האי ברחוב הציפורים" הוא ספר אוטוביוגרפי. אלא שהפעם בחר אורלב לספר את הדברים באופן מרוחק יותר, תוך שהוא בוחר במתכוון עמדה של מי שהוא רחוק מזמן האירוע ויכול להתבונן בדברים ממרחק. לכאורה אין כאן תיחכום, הדברים נאמרים במפורש כסיפור חיים ולא כסיפור הרפתקאות, אלא שבדומה לספר הקודם גם כאן, מרכז הספר הוא בדימוי שבכותרת: משחק החול.

המספר הוא אב, המנסה להסביר לבנו, החי במקום ובזמן שונים ונינוחים, כיצד הצליח הוא, האב, לשרוד בתוך המלחמה הארורה ההיא. התחושה של חוסר יכולת לתמלל את הזוועות - אינה מוכרת לאורלב. הוא בוחר בדימוי הנראה פשוט כל כך - משחק ילדים בחול, ומתוכו הוא מצליח להמחיש ולזעזע בו זמנית את המקשיב לסיפורו:

לפני כמה שנים ראה בני סרט בטלוויזיה שבו הגיבור הטוב הצליח להימלט מידו הרעים.

הוא הסתכל בי במבט רציני ושאל:

"אבא, איך ברכת מהגרמנים?"

ברגע הראשון לא ידעתי מה לענות. איך אוכל להשיב תשובה קצרה שתכלול את כל מה שהתרחש במשך שש שנים? ואז עלה בדעתי להמשיל לו משל וסיפרתי לו על משחק החול.

כשהייתי ילד שיחקנו משחק נבואה שנקרא "כמה ילדים יולדו לך". את המשחק שיחקנו בדרך כלל בארגז החול. הילד המנבא אסף חופן חול, זרק אותו באוויר, הפך את כף היד, תפס מעט מן החול החוזר ונפל מלמעלה על גב כף ידו ואמר:

"ככה יהיו לך ילדים."

הכוונה היתה למספר גרגרי החול שנפלו על גב כף היד ומובן שזה לא היה הגיוני, מפני שמספר הגרגרים היה גדול מאוד. אך זאת היתה רק ההתחלה. המנבא חזר וזרק מיד את החול באוויר, ובעוד הגרגרים מתעופפים בדרך חזרה למטה הפך את ידו ואמר: "ככה יאבדו כיער."

הוא התכוון לגרגרי החול שנפלו מהצדדים, וזה היה הגורל של רובם. רק מעט מהם נחתו שוב לתוך כף ידו הפתוחה. המנבא חזר וזרק אותם שוב ושוב, תפס אותם פעם על גב כף ידו ופעם בכף היד וכל פעם הכריז איך מתו ה"ילדים" שצנחו מסביבו ולא נחתו במקום מבטחים: ככה נדרסו... ככה מתו... ככה נחטפו... ככה טבעו... (ועוד ועוד).

עד שנשארו בכף ידו פחות מעשרה גרגרים. וזה היה מספר הילדים שיוולדו לו. היו גם כאלה שהתחילו לספור כבר כשהיו פחות מעשרים גרגרים, כל מנבא לפי שיטתו, נכון שבכל פעם המספר היה שונה, אבל זה לא קלקל את המשחק. לקחתי את בני לארגז החול והראיתי לו איך משחקים. אחר כך הסברתי לו שהגרמנים "זרקו" אותנו כל פעם באוויר, וכל פעם ככה... וככה... אנשים רבים מתו, אבל אנחנו - כלומר אחי ואני - חזרנו ונפלנו תמיד למקום מבטחים. כל פעם היה זה סיפור חדש. הרפתקה חדשה.

אני כותב "הרפתקה" מפני שכל הזמן ראיתי את עצמי כגיבורו של סיפור מתח, שהסוף שלו יהיה בהכרח סוף טוב. אתחיל מן ההתחלה.

יש בספר פרטים אוטוביוגרפיים נוספים שאורלב "שיחרר" לקוראיו. כמו אהבתו לאביו, אז, כילד, בתקופת המלחמה, והיחס האחר לאב, לאחר המלחמה, לאחר שנשא לו אשה אחרת ובנה לו משפחה חדשה. אורלב משתף את קוראיו גם בסיפור משפחתו המצומצמת: חייו בקיבוץ, נישואיו הראשונים, והמשפחה שם, ואחר כך, גירושיו, נישואיו השניים, האשה שאיתו, ילדיו ונכדיו.

זוהי אוטוביוגרפיה של סופר, שכל מה שהוא כותב נשמע מרתק ומופלא. ומאחר ואורלב ממשיך וכותב - הוא ממשיך גם לקצור פרסים. ומתוך ספריו האחרונים בחרנו מן הטעמים שהוזכרו למעלה להעניק לאורלב פרס זאב לשנת תשנ"ח על הספר "משחק החול".

ובאנו על החתום:

ד"ר סלינה משיח

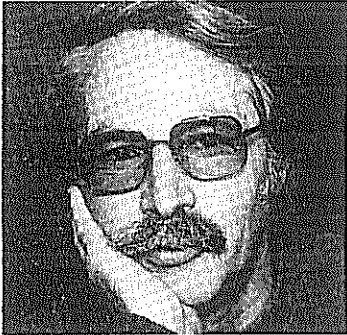
ד"ר מירי ברוך

ג. ברגסון

הערה: אורי אורלב ברגע זה נמצא ביפו, כדי לקבל פרס נוסף על ספריו. את דברי תשובתו הביאה בתו.

דברי תשובה של אורי אורלב

משחק החול נכתב בעצם לא בכוונה. פנתה אלי הוצאת ספרים בארצות הברית בבקשה שאכתוב אוטוביוגרפיה של 10000 מילים שתתאים לתחום רחב של

גילים. משהו כמו מכיתה ה' ועד י"ב, שתתפרסם בתרגום בכרך אחד של 14 אוטוביוגרפיות של סופרי ילדים ומאירים של ספרי ילדים. לפעמים כשקובעים מסגרת הדבר מקל מאד. ואמנם ה"כמות" העלתה מיד בדעתי את הדברים שאני מספר כבר שנים רבות בפגישותי עם ילדים ובני נוער בבתי ספר. ישבתי וכתבתי את

הדברים בדיוק כמו שאני נוהג לספר אותם. באותו זמן היה עלי לנסוע לוונינה לפגישות עם ילדים. אני לא מדבר גרמנית. הטקסט היה כבר מתורגם לאנגלית ולכן שלחתי להם אותו בבקשה לתרגמו לגרמנית ולחלקו לילדים כדי שיהיה לנו בסיס לשיחה - באמצעות מתורגמן. במקום לעשות משהו זמני הם העבירו את הטקסט למו"ל שלי בגרמניה והוא הוציא אותו כספר. אחר כך באו ההולנדים ולבסוף גם יצא הספר בארץ בשיתוף של "כתר" ו"לוחמי הגיטאות".

במסגרת פגישה בתל אביב עם תלמידים מבוגרים בחוג של מיכאל הנדלזאלץ שדנה בהשוואה בין חיילי עופרת ו"משחק החול" נשאלתי מדוע בספר אחד כתבתי כך ובספר האחר - אחרת. מדוע דבר מסויים שכתבתי בחיילי עופרת לא כתבתי ב"משחק החול" ולהיפך.

ניסיתי להסביר שהדברים שקרו באותו חלק של ילדותי שהיה בתקופת השואה נחרטו עמוק מאד בזיכרוני - כמו כל דבר טראומטי שאנו זוכרים תמיד על כל פרטיו, לא רק את האירוע עצמו, אלא גם את כל הפרטים הקטנים שאינם רלוונטים למעשה, פרטים ויזואליים או אחרים שהיו "נוכחים" במקום באותו רגע. המצאתי לי תיאוריה האומרת שזאת תכונה ביולוגית של בעלי חיים לחרוט בזיכרונם כל דבר שנוכח באירוע טראומטי. כדי להישמר ולשרוד בפעם הבאה. למשל צבע שמלה, צמח ליד הגדר, פרפר שעבר, וכן הלאה. (דרך אגב את הפרפר ואת הצמחים ליד הגדר אני זוכר מרגע הפגישה עם אבי אחרי פרידה של 15 שנה). אני חושב למשל על החדר ביום בו אמי נפלה למשכב. היה עלי לשמור עליה ויחד עם זאת להקשיב לנעשה בשער, ואם באים לקחת ילדים, היה עלי להחביא

במהירות את אחי, את התינוקת של גברת לחובר ולהתחבא יחד איתם לפני שיעלו לקומה שלנו. אני רואה את מיטתה ואת החדר. אני יכול לראות אותו מצד שמאל, או מצד ימין, מצד המרפסת, או מצד הפרוזדור. וכשאני מספר את הסיפור הזה לפעמים אני מספר מזווית ראייה כזאת, ולפעמים מזווית ראייה אחרת. מכאן ההבדל. המקור הוא תמיד אותו מקור - שהוא התמונה, או בעצם קטע של סרט בתנועה הכולל קולות וריחות, החרוט בזכרוני. וכך יוצא שלקהל שונה ובהזדמנויות שונות אני בוחר לספר פרטים שונים מתוך המכלול.

הפעם סיפרתי לילדים ובני נוער, ולכן בחרתי, באינטואיציה שאני מניח קיימת אצל "מספר סיפורים", את הדברים הכתובים ב"משחק החול". אני רוצה להודות לצוות השופטים, לקהל הנוכחים וכמובן לגרשון ברגסון הנושא את דגל הפרס הזה, ואני מאחל לו להמשיך בכך עוד שנים רבות.

ניעוקי השופטים לעתן פרס זאב לרבקה עגן - על ספרה "האם אגלה לעוד".
ספרה של רבקה מגן, **האם אגלה למור** הוא מן הספרים המתמקדים בכישלונות ובחולשות אנושיות, ומותירים כאב עמוק אצל גיבור הסיפור כמו גם אצל הקורא. הסיטואציות המתוארות בסיפורים הן בעלות עוצמה רבה, וככאלה הן חודרות לתודעת הקורא גם זמן רב לאחר קריאת הספר. זוהי סגולתם של ספרים איכותיים, שהם מתמזגים בעולם האסוציאציות של הקורא, ועולים ונשלפים בכל פעם מחדש.

חמשת הסיפורים המאוגדים בספר, נמסרים כולם מנקודת תצפית של ילד כבן שמונה. בכל אחד מן הסיפורים מוצגת בעיה מוסרית כלשהי, שהמספר גרם לה או שהיה קורבן לה.

מאז **הצמיד של אופירה** מוזהה רבקה מגן עם ז'אנר הסיפור המוסרי. זהו ז'אנר בעייתי למדי בספרות ילדים, אבל בגלל הטכניקה של הסיום הפתוח, המאפשר לכל קורא להשלים את הדברים בהתאם לרמתו ההתפתחותית - מתאפשרת קריאת סיפורים אלה גם לילדים, אף כי עבור הנמען המבוגר, עשויים הסיפורים להיות בעלי עומק ומעוררי מחשבה רבים יותר.

כבמתכונת ז'אנר הסיפור המוסרי - נחלק כל אחד מן הסיפורים לשתי מערכות זמנים. המערכת הראשונה מתמקדת בעת ביצוע העבירה, ועיקרה בתיאור האירוע. המערכת השנייה מתמקדת בהליכי נפש, ועיקרה בתיאור התחושות הנובעות ומגקרות בראשו של הפוגע או הפוגע לאורך זמן רב.

כך למשל, בסיפור: **כל הכרטיסים נמכרו**, מצליח הגיבור, הדובר בגוף ראשון, להיכנס להצגה באמצעות כרטיס שמצא ליד התיאטרון. ליד הכניסה לאולם, פוגש הגיבור ילד בוכה המספר לשוער כי כרטיסו אבד. הוא מתכנן להיכנס אך לא ניתן לו. גיבור הסיפור מתעלם מן הילד הבוכה ונכנס להצגה. אך למרות שההצגה נפלאה - אין הוא יכול ליהנות ממנה. הוא מתבונן בבמה ובשחקנים וצפייתו מהולה בצער ובתחושת חטא.

מחשבות מנקרות בראשו: מדוע לא החזיר לילד את הכרטיס, כיצד יכול היה להתעלם מבכיו של הילד בכניסה, שהרי אם לא היה רואה אותו - ניחא. אבל כך?? לאחר ההצגה הוא מספר בבית כיצד מצא את הכרטיס. הוא סיפר גם על ההצגה אך לא סיפר על הילד הבוכה ועל תחושות הצער שליוו אותו משך ההצגה. אמו המרגישה במשהו מוזר שואלת לפרש עיצבונו. הוא אינו מגיב. מסתגר בחדרו ומביט בתקרה.

כמו מרבית סיפורי הז'אנר הזה, לא ניתן לתקן את המעוות. אפשר רק להסיק מסקנות לעתיד לבוא, כך הגיבור, וכך גם הקורא.

זהו ספר עכשווי מאד. סיפורים חברתיים המעלים בעיה מוסרית, מרתקים ובדרכם שלהם גם מזככים את הקורא וגם גורמים לו להיות רגיש יותר לצער הזולת.

על חמישה סיפורים יפיפיים אלה, המאוגדים תחת השם: **האם אגלה למור?** החליטה ועדת הפרס לזכות את רבקה מגן בפרס זאב לשנת תשנ"ח.

ובאנו על החתום:

ג. ברגסון

ד"ר מירי ברוך

ד"ר סלינה משיח

דברי תשובה של רבקה עגן

אני זוכרת שבילדותי לפני "50 שנות" בכל פעם שהיו באים אורחים לבית הורי החלוצים היתה אמי זכרונה לברכה מציגה שרפרף באמצע החדר וקוראת לעברי: "רבקה'ה-הכינור!"

ומעל השרפרף עלי כינור הייתי משמיעה בעל פה (לא היו אז הנחות) את אחת מהיצירות השמורות לילדי פלא.

ילד פלא היה אז החלום של כל אם חלוצה בישראל, אבל בזאת לא תמה ההופעה. לא!

לאחר הנגינה - דקלום. ולמה דקלום? מפני שהחלום הגדול של אמא היה באמת, שאהיה ילדת פלא. ואם לא, לכל הפחות שחקנית ב"הבימה"

עד היום אני זוכרת את הדקלום הזה שדקלמתי אז והוא צועד בראש מצעד הדקלומים של חיי. אצטט רק קטע קטן ממנו.

יש לי רוד בנהלל	ובעגלה לנסוע
לעשות הכל יוכל (כאן צריכה הייתי לבצע תנועה עיקולית רחבה כיר)	ולול לבנות
לחרוש ולזרוע	ובגן לעבוד
זכרם לנסוע	והורה לרקוד (כאן הייתי צריכה להרים רגל)
	(וכן הלאה וכן הלאה.)

וראה זה פלא. משהו בכל זאת התגשם מחלומה של אמא. כי הרי את **יש לי דוד בנהלל** כתב המשורר זאב, שהיום אני זוכה בפרס על שמו, על ספרי: **האם אגלה למור**.

הספר **האם אגלה למור** הוא אוטוביוגרפי ברובו ומעלה מקורות ילדוני באותם הימים. מאז הופיעו בחיי הילדים: הטלוויזיה, הוידאו, המחשב, האינטרנט ומה לא? אבל ההתמודדויות הבסיסיות של ילדים בחברה ובבית נשארו דומות. אם זו המורה לילך, שהבטיחה שתבוא ליום הולדתי ולא הגיעה, או הדילמה: לגלות למור או לא לגלות למור? אם אלה הדילמות המוסריות בסיפורים: **ההפתעה** ו **כל הכרטיסים נמכרו** או המכה האמיתית בסיפור **מכות**. וזה, לדעתי, מה שמקרב את **האם אגלה למור** לילד העכשווי.

כשאני נפגשת עם הקוראים שלי, והם שואלים אותי מה את מרגישה כשאת כותבת סיפור? אני עונה להם: "כשאני כותבת סיפור אני מרגישה הרגשה של בריאת יש מאין, הרגשה של יצירה, הבאתי לעולם משהו שלא היה בו קודם לכן. ודרך הסיפור היא דרך הזרע, שנקלט בקרבי, נובט והופך לצמח, ו"כשאתם קוראים את הסיפור שלי" אני מוסיפה ואומרת לקוראים, הוא נשתל בלב שלכם ושם הוא ממשיך לצמוח ולגעת וגורם לכם - לחוויה".

הציור הספרותי הזה מתאים לסיום דברים אבל אני מרגישה שאם אסיים כאן יהיו דברי חסרים ואין כאב לב גדול יותר לסופר-מחסר. על כן אוסיף ברשותכם עוד מלה:

לא לבד זרעתי ולא לבד אקצור.

הפרס הזה שייך גם לבעלי יאיר, של או רק למעלה מ-40 שנות אהבה וחברות ידענו בחיינו גם את הדבש וגם את העוקץ.

וכשננעץ העוקץ לפני שנים ספורות עמוק בחיינו, ממש באמצע החיים אמרת ליאיר: שזה הסוף! ואז ענה לי יאיר: מה פתאום? האמינו לי: תמיד כשחושבים שזה הסוף זו רק ההתחלה!"

צדקת יאיר. עובדה. הנה אני עומדת כאן היום?

הפרס זה שייך גם לבנותי, חתני ונכדי, שהדיבר החמישי בעשרת הדברות הוא להם - אורח חיים. ולי מקור אושר תודה לחבר השופטים ובמיוחד תודה לך - מר גרשון ברגסון, נשיא הכבוד במחשבה ובמעשה של עולם ספרות הילדים בישראל, כמה נהדר, שאתה שומר על גחלת המפעלים הגדולים בתחום הספרות לידים בישראל וביניהם גם על פרס זאב" שהוא מנוף לסופרים לכתיבה ולמצוינות.

ותודה לד"ר מירי ברוך, שהיא לנו סופרי הילדים ואני בתוכם, לא רק אוטוריטה אקדמאית, אלא גם אישיות מעוררת ומעודדת והרבה מיצירות המופת באוצר ספרות הילדים בישראל הופיעו בזכותה.

ותודה לשאר בני משפחתי וחברי מחיפה, באר שבע ותל-אביב, מחוזות חיי. תודה שבאתם להיות לידי גם היום, כשם שידעתם להיות לידי גם בשעות אחרות. כולכם בשבילי מקור להרבה יופי ושמחה, שאין יצירה בלעדיהם.

ותודה אחרונה ליון פדר והוצאת "כתר" שהאמינו בי והמאירת אלישבע געש והעורכת רחל אפק שערכה את ספרי עריכה משביחה.

ולא נותר לי אלא לשאת תפילה עם נעמי שמר ולבקש: על כל אלה, על כל אלה, שמור נא לי אלי הטוב, על הדבש ועל העוקץ, על המר והמתוק.

עיון ומחקר

אם חלום איננו פנטזיה - אז מה כאן מומשי?

פציאות בהקיץ, חלום בהקיץ ופציאות של חלום בספרי ילדים פאנוידיים מאת: ד"ר תור-רות גוגן

איור מסי 1

"ועכשו, תולי, בואי ונשקול מיהו שחלם בכלל. זוהי שאלה חשובה, חמדתי...!" אומרת עליסה לחתלתולתה, המתעלמת מפנייתה של עליסה באדישות מרגיזה, בפרק האחרון בספרו של לואיס קרול "עליסה בארץ המראה". בעירותה, היא מספרת את חלומה לאחותה שבו סיירה בארץ המראה. אנו, הקוראים, נדרשים לנסות ולהצליב יחד עמה שתי מציאויות מקבילות, את זו שבהקיץ ואת זו שבחלום, מבלי לבטל את תקפות ממשותה של אף אחת משתיהן.

1. חלומה של עליסה

נקודת המוצא לנושאים הרבים שבהם עוסק ספרו של קרול "עליסה בארץ המראה" - פילוסופיה, לוגיקה, פרדוקס של חלל וזמן, שפה, משחק, הומור, נונסנס, זהות אישית, ממשות ואיכות, חינוך וביקורת חברתית - היא חווית החלום. חלומה של עליסה מפגישנו באופן חוויתי עם תחושות שאותן היינו מגדירים, מבוועתים לו חווינו אותן בהקיץ. כפסיכוטיות: מטמורפוזות של איכויות חומריות, אובייקטים משנים זהותם או מתאיינים, מעברים נזילים ממצב למצב, קירות, המסמלים את המוצק מכל, הופכים חדירים, מלאות הופכת לריקות, חלל שאינו משתנה למרות מעבר ממקום למקום, זמן שאינו קיים במשמעות המוכרת לנו ופועל באופן מהופך וסיבתיות הפוכה ומהופכה. חלומה של עליסה, שבו היא משפיעה ומושפעת, מעצבת ומעוצבת, הפך לחלום קולקטיבי, בהכילו לא רק אלמנטים ייחודיים לעולמו של קרול ולתקופתו, אלא גם רבדים סמליים וחוויות יסוד אוניברסליות, שהשאלה "מי הוא החולם?" בה נחתם הספר, היא אחת מהן. שאלה זו מציבה בפני הקוראים אתגר פילוסופי וחוויתי מורכב, שפתרוננו עשוי לאפשר תפיסה רחבה ושלמה יותר של חיינו והווייתנו, אך עלול, אולי, לאיין את תחושת הסוד הטמונה בהם.

המציאות שיוצרת תודעתנו בחלום נתפסת על ידנו במצב של עירות כמבלבלת לא רק מפני שלכל אירוע או אובייקט המופיעים בחלום יש מספר רבדים, או מפני שאנו הננו הצנזורים החמורים ביותר של עצמנו באשר לתכנים מאיימים או

איור מס' 2

"אסורים" וככל שנתאמץ להבין את פשר החלום כך יגברו מאמצי הצנזורה הפנימית שלנו למנוע זאת, אלא אולי משום שתפיסת המציאות שלנו צרה מדי ולא אומנו באופן עקבי מאז ילדותנו להבין את חשיבותו של החלום עבור חיינו בהקיים ולנסות להשתמש בעושר המוצע בו. נראה כי עצם החלטתו הספרותית של קרול לפרוש ידיעה מורכבת זו בתוך סיפור מסגרת של חלום "מבלבל" ולטלטל את הקורא בין שפיות לטירוף, בין תבונה הגיונית לאבסורד ובין סדר לאי-סדר, מבליעה טענה בדבר חוסר הפוריות שבנסיוננו להבין את הווייתנו ואת מכלול אפשרויותיה של

המציאות רק מתוך מצב של תודעה ערה, המתמקדת בעולם התופעות בעזרת כלים של הגיון רציונלי, חושים מוגבלים ותפיסה איטית.

החלום הסתבר כמציאות מתאימה יותר עבור המסרים הניסיוניים שרצה קרול להעביר, בהיותו מסגרת גמישה, המאפשרת פגישה חופשית יותר עם רעיונות חדשים, כגון עולם חסר חוקים לוגיים מוכרים, תקשורת על-חושית או טלפתיה בין תודעות (כפי שקורה בין עליסה והמלכה האדומה), והיכרות עם התנסויות חושיות ומצבים לא מוכרים, כגון תעופה או נזילות מצבי חומר שונים.

קרול מחדד את הדיון בחלום ומעלה את אפשרות תפיסת המציאות החומרית שבה אנו כה בטוחים - כחלום. כשעליסה פוגשת את קרקשתן וקרקשתי היא נחרדת ומתקוממת בכל מאודה כאשר הם מטילים ספק בממשותה ומבהירים לה בנימה בודהיסטית ושוות-נפש, שדמותה, בדיוק כמו דמותם, אינה יותר מאשר פיקציה אשלייתית בחלומה של המלך האדום, והיא, כמציאות שנבראה בחלומה, תתפוגג ברגע שיתעורר. התמיהה האם המציאות הארצית אינה אלא חלק מחלומה של תודעה אדירה וכל קיומנו הפיזי הבטוח והמוכר הנו קצוב ומוגבל לזמן שיארך החלום אינה מטרידה לרגע את קרקשתן וקרקשתי.

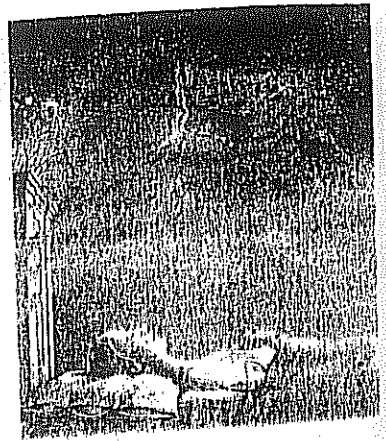
הם ממשיכים בגחמותיהם המופרכות ובמריבות משונות, זאת כמשל אפשרי לדרכה של האנושות, שלמרות ידיעת מותה הוודאי הקרב, ממשיכה בחיי

היום-יום שלה על הרגליו השגורים, מבזבזת אנרגיה על רגשות עלבון וכעס ועל יריבויות חסרות מובן מבלי לתהות לרגע על המשמעות הפרגמנטרית, הרגעית, הממשית או החלומית, של קיומה (איורים מס. 1-2).

איור מס' 3

קירקשתן וקרקשתי
אינם רק חלק
מחלומי של המלך
האדום, הם עצמם
"ישנים" ודומה
שקרול חושב שזה
גם מצבו של האדם,
מתורבת ומחונך ככל
שיהיה. ביקורתו על
האדם המבזבז את
ימיו בשנה עמוקה
חוזרת שנית
בתשובתה של

איור מס' 4

החבצלת לשאלתה של עליסה כיצד המרגניות מיטיבות כל כך לדבר. החבצלת מסבירה לעליסה כי במרבית הגנים מרככים את הערוגות יותר מדי, וכיוון שכך - הפרחים ישנים תמיד!

ואכן, תודעתו החדה של הילד הער ביותר תיאלץ להרדם לנוכח חינוך מהוגן מדי שהמבוגר "מעניק" לו, ותודמה זו תהיה עמוקה במיוחד דווקא בסביבות מתורבתות היטב. ניתן להניח שעליסה, תודעה רעננה בשלבי איבוד הספונטניות הייחודית לה ודחיקת ההעזה המחשבתית הבהירה והמורדת שלה להרהורים שבינה לבינה עקב חינוך מרכז ומתורבת מדי, משמשת לקרול שופר של לעג לכל אלו החושבים שניתן לחיות במסגרת קבועה של חשיבה מפוכחת ורציונלית ולחנך לכללים קבועים. מאחר שבמקרים רבים כל נסיון טבעי שעושה הילד כדי להתעורר ולחיות באופן אותנטי יותר מופסק מיד על ידי המבוגר בשמם של צווים תרבותיים, הוא חייב להשקיע מאמצי-על כדי להשיל מעליו הרגלי חשיבה והתנהגות שהצטברו במשך חייו, זאת כדי להתעורר אחר כך, בבגרותו, להשתמש בכוחותיו הפוטנציאליים ולהיות מסוגל לנצל את מלוא הוויתו.

אך עליסה, הנולדת ומתחנכת בין אנשים ישנים, חדורי אידאות נוקשות אודות "טוב" ו"רע", יאות ולא יאות, מסרבת להרדם. עם זאת, באופן פרדוקסלי ביותר, היא הופכת להיות מודעת למציאות סביבה דווקא מתוך חלום, כלומר, מתוך מצב

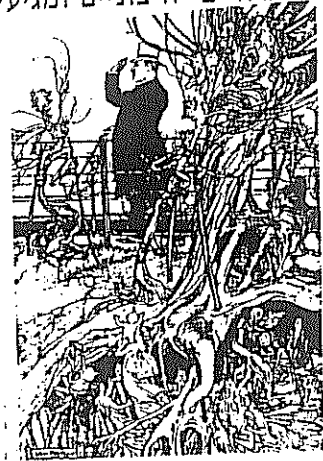
שבו התודעה חופשית ממגבלות. בחלומה היא מקיימת עם העולם העל-פיזי דו-שיח עמוק, עשיר ורב-משמעות הרבה יותר מאשר בחיי המציאות היום-יומיים שלה, שם אין הדברים מתאפשרים לה

איור מס' 5

מחמת עבדות חברתית לכללים "תבוניים". כשעליסה עוברת לארץ המראה לאחר שהעלתה לפתע בדמיונה קיומה של אפשרות מעין זו, היא נוכחת כי חדרה המציאותי וכל העולם הישן שממנו באה נראים מבעד למראה שאותה חצתה זה עתה, לא רק הפוכים כי אם מיושנים, תפלים וחסרי עניין. המציאות החדשה בחלום, מתגלית כמציאות

אותנטית, מספקת וחיה יותר, תרתי משמע. מסתבר לה, לתדהמתה, כי גם דוממים וצמחים הנם בעלי תודעה. הם מדברים, מרגישים וחושבים, ואנו, הקוראים, ננזפים שוב ושוב על זוויות הראיה המוגבלות שלנו, דרך תובנת המוגבלת של הפרחים. הללו, באופן פרדוקסלי, "תופסים" את העולם באופן המזכיר את דרך החשיבה של העולם ממנו באה עליסה, שופטים אותה במושגים "פרחיים" חיצוניים ומגיעים למסקנה המופרכת אודות קמילתה הקרובה, זאת על פי צורת שער ראשה, אותו מדמים הפרחים לעלי כותרת, ובהיותם שטוחים באופן מוזר ואינם צנופים כיאות, הם דומים לעלי כותרת של פרח טרם מותו.

איור מס' 6

"עליסה בארץ המראה", שעלילתו מתרחשת בעולם של חלום, סימן את תחילתו של עידן הפנטזיה בספרות הילדים המערבית. קרול מבקר בספר זה בחריפות דפוסי חשיבה מצמצמים, ומלמד כי ניתן להאמין בדברים בלתי אפשריים, וכאשר עליסה טוענת בחלומה באופן אוטומטי ובחוסר אמון המאפיין כל אדם ממוצע שהתחנך על ברכי תרבות רציונלית ומטריאליסטית כי "לא כדאי לנסות, אי

אפשר להאמין בדברים בלתי אפשריים" עונה לה המלכה הלבנה ש"רק מי שלא התנסה הרבה" בחייו עלול לטעות עד כדי כך, ומייעצת לעליסה "לשאוף שאיפה עמוקה, לעצום עיניים ולנסות". במלים אחרות, היא מציעה לה להכנס למדיטציה

ולנסות לחוות את המופלא, שהרי את המציאות ניתן לתפוס מזויות ראייה שונות - מצמצמות או מרחיבות, רציונליות או פלאיות, טרזוויאליות או נשגבות, והבחירה כולה בידינו.

The Swan carries the Prince
over the hills and far away.

2. מה בין פנטזיה, או חלום בהקיץ, ובין חלום לילה?

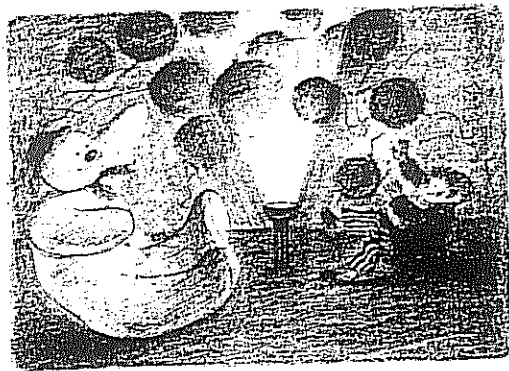
למרות שפנטזיה היא חלק מהיסודות המרכיבים חלום, ולמרות השפע המפתה של ספרות פנטסטית מאז אמצע המאה ה-19 - חלום אינו פנטזיה. לרוב הוא הרבה יותר מציאותי למרות החלקים הפנטסטיים שבו ולמרות שאי אפשר להמשיג את החוויה במהלכו באופן מילולי וסדור. נראה שרוב החלומות הם "חלומות קטנים", העוסקים בחומרים יום-יומיים, בעוד לעתים רחוקות יותר מופיעים "חלומות נשגבים", בהם עשויים להופיע

איור מסי /

מצבים אפוקליפטיים אדירי עוצמה, עצמים אגדיים או דמויות על-טבעיות. דימויים אלו צוידו בידי מיטב המאיירים כפנטזיה במעשיות הקסם, ונגעו למעשה בדימויי התת-מודע הקולקטיבי ובתחום העצום של החוויה האנושית האוניברסלית, כפי שתפס זאת יונג.

בהיות הפנטזיה קו-תפר המתנווך בין שני עולמות, חלום מחד ומציאות מאידך, טושטשו בספרות הילדים הגבולות בין חלום פנטסטי בהקיץ ובין חלום-לילה. הפנטזיה הוגדרה מבחינה ויזואלית על ידי עולם על-אנושי ועל-טבעי, הקיים

איור מסי 8

אי-שם מעבר לעננים, במחוזות סודיים רחוקים מן היום-יום המוכר, על ידי חוויות ריחוף, תחושות של רואה ואינו נראה, כלי טיס פלאיים, מטמורפוזות מופלאות, חומרים בעלי איכויות מעודנות ושבריריות, ערפילים לבנבנים, שקיפות אוורירית, צבעוניות קסומה, אור בדולח ורסיסי זוהר מנצנץ, מרכבות פלאים, ירח

כסוף, חוטי זהב, רסיסי טל, כוכבים ועננים, ציפרים, פרפרים ושפריריות, קוסמות, נמפות, פיות, גמדים, יצורי-טבע פלאיים וקטנים, מלאכים ורוחות או לחליפין - ענקים, היברידיים מפחידים או חיות דמוניות. אלמנטים ויזואליים

פנטסטיים אלו ואחרים איפיינו מעשיות-עם וסיפורי-פיות, בעוד חלום-הלילה כשלעצמו שימש למטרות ספציפיות של פתרון בעיה או תפנית בעלילה (איור מס. 3).

תפנית עלילתית מעין זו מוצגת לדוגמה במעשיה שהעלתה על הכתב מאדאם דה-בומון באמצע המאה ה-18, היפה והחיה, בה היפה חוזרת לביקור בבית אביה אך לאתר שהיא רואה בחלומה את

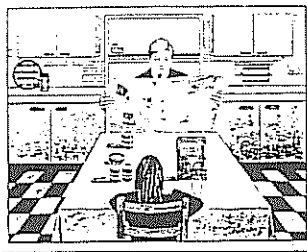
החיה גוססת ביסורים מרוב צער עקב היעדרה, היא מחליטה שלא להיענות להפצרותיהם של בני ביתה להשאר עמם. היא חוזרת אל החיה וקובעת בזאת את גורלה ואת גורלם גם יחד (איור מס. 4).

מעשיות-עם וסיפורי-פיות הופנו איפא באופן טבעי אל קהל-ילדים, בגיל שבו לא היה "כל חשש" בהרחבת גבולות התודעה. עם זאת, אין לשכוח כי כל מה שהיה בו שמץ של דמיון, פנטזיה, פלא או נונסנס היה זר לחינוך התרבותי הנאות עד אמצע המאה ה-19. ספורי פיות, שהמחישו פנטזיה של חלום בהקיץ, הוקצו מחמת מיאוס בקרב מחנכי הדור הצעיר האנגלוסקסי בשמם של דתיות מוסרית, פוריטניות שדגלה באמת מציאותית ונאורות רציונלית, ולא הודפסו עבור ילדי השכבה החברתית הגבוהה והבינונית. עבורם הודפסו ספורי מוסר, מסע, טבע והסטוריה מקומית, שהתמקדו באירועים ממשיים ובמרכיבים מציאותיים, ולימדו את הילד תפקידים חברתיים ומילוי חובות יום-יום.

רק לקראת אמצע המאה ה-19 התירה התרבות הגבוהה ספורי פנטזיה גם עבור הילד המחונך והדבר קרה בד בבד עם ההכרה בערכן של מעשיות-עם. הרהביליטציה הפכה שלמה כאשר מלאכתם של גרים, פרו, אנדרסן ואחרים, שהעלו סוג ספרותי זה על

איור מס' 9

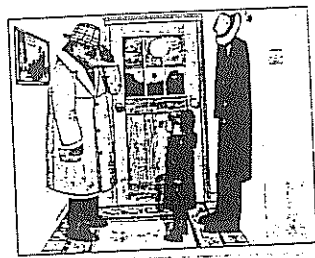

איור מס' 10

הכתב, קיבלה תשובה איורית איכותית בעבודותיהם של מיטב מאירי אנגליה ואמריקה - ג'ורג' קרוקשנק (1792-1878 GEORGE CRUIKSHANK) ריצ'רד דויל (1824-1883 RICHARD DOYLE), ארתור רקם (1867-1939 ARTHUR RACKHAM), וולטר קריין (1845-1915 WALTER CRANE), האווארד פיל (1853-1911 HOWARD PYLE), ביאטריס פוטר (1866-1943 BEATRIX POTTER) ואחרים (איורים מס. 5-7).

3. חלום לילה "ריאליסטי" כחוויה מתקנת וכפוטנציאל אפשרי בספרי ילדים עכשוויים

ספרות הילדים העכשווית, שהותירה מקום רב לפנטזיה ולחלום בחקיין, החלה להדגיש חלומות-לילה "ממשיים" אך עיגנה אותם דווקא בספורים ריאליסטיים. בספורים אלו, שאף אחד מהם אינו מתקרב לרמת המורכבות של עליסה בחלומה, מוסר הלוט מעל עולמה המוגן והתמים של תקופת הילדות.

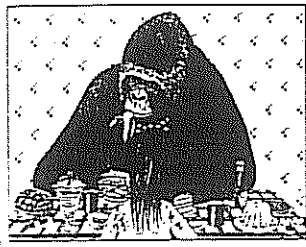

איור מס' 11

כאפשרות אלטרנטיבית, הממלאה צרכים רגשיים ופסיכולוגיים. החלום אינו מעלה כעת שאלות פילוסופיות אלא הופך חוויה מתקנת של אירוע מציאותי מעציב, מספק פתרון לבעיות מציקות וניתן ליישום בשעת עירות, מעלה זכרונות רחוקים אהובים, מפגיש עם מציאות נכספת, מיידע את החולם לאמת נסתרת או ממלא משאלה. כך משתמש בו גם לואיס קרול, חמש שנים לאחר "עליסה בארץ המראה", בפנטזיה הנונסנס שלו "ציד הסנרק" מ-1876, בה הבורר, אחד מתשעת חברי צוות מוזרים היוצאים לחפש במסע בלתי אפשרי אחר חייה אגדית, הסנרק, נרדם. ובחלומו, בסצנת-בית-משפט מורכבת, הוא רואה ו"הנה לפניו היצור שביקשו כל העת". רגע ההתעוררות, תוך עירוב צלצול ענבלים מציאותי עם נחרותיו של הסנרק בחלום, הוא גם רגע של התפכחות.

השפעת מציאות היום-יום על המציאות בחלום והשפעת החלום על חיי היום-יום מול אכזבת ההתפכחות המרה עם היקיצה מופיעים בספר תמונות חסר המלל מאת ריימונד בריגס (RAYMOND BRIGGS), "איש השלג" (THE SNOWMAN) מ-1978, אחד מספרי החלום הקלאסיים בספרות הילדים המערבית. הספר, שלאחרונה חובר לו גם טקסט על ידי האמן, מספר על ילד.

החולם כי בחצות הלילה מתעורר איש השלג שבנה בחצר ביתו ובה לבקרו. הילד מסייר בחלומו עם איש השלג ברחבי ביתו ומעורר את התפעלותו לאחר שהוא מראה לו מנפלאות חיי היום-יום שלו ומסביר לו את פרטי מציאות-חיייו: הוא מראה לו את הוריו הישנים, את המקרר במטבח, את המכוננית במוסך ועוד כהנה וכהנה. בתמורה מזמין איש השלג את הילד למעוף מופלא מעל נופים מושלגים ורחבי ידיים ומעל עיר מפוארת, עד שלפתע עולה השחר ועליהם למהר ולשוב. כאשר מתעורר הילד בבקר ורץ לראות מה שלום ידיד-חלומו הלילי הוא נוכח בעצב לדעת כי הוא נמס ונמוג (איורים מס. 8-9).

איור מס' 12

החלום הוא היצירה האינטימית והאותנטית ביותר של היחיד, המאפשרת העמקת תובנות, התנסות במצבים מפתיעים, שיפור או פתרון מצבים בעייתיים, ובאופן זה משתמש בו גם אנתוני בראון (ANTHONY BROWNE). ספרו עטור הפרסים מ-1983, "גורילה", שתורגם לעברית ב-1986, הוא אחד הספרים המדגימים את תפקידו המאזן של החלום

בחיינו בכלל ואת התפקיד הפסיכולוגי שיעדה לו ספרות הילדים בפרט. בספר משעשע ורב-רבדים זה אנו מתוודעים לחסך הרגשי המציק וחסר האונים של חנה, גיבורת הספר, ילדה כבת 5, בבית אנגלי תרבותי וקר, בעל טעם אסתטי מוקפד ונהלים קורקטיים. מן הספור נעדרת לחלוטין דמותה של האם וגם דמות האב מצטיירת כהוויה הורית לא מספקת: יבשה, קרה, מטושטשת ואפרורית, עסוקה כל ערב בחדר עבודה עטור דיפלומות או צועדת בהתמדה רובוטית לעבודה לאורך חומת לבנים. גם רצונה העז של חנה לבקר בגן חיות כדי לראות את הגורילות נדחה שוב ושוב ואינו מתממש עקב עיסוקיו של האב. את אכזבתה וגעגועיה לדמות אב אידאלית, גברית, גדולה, חמה, מגינה, חובקת, ואולי גם ייצרית יותר היא מתיקה לדמותה של גורילה, תחליף המהווה בצורתו החיצונית ניגוד גמור לדמותו של האב.

אהבתה האובססיבית של חנה לקופי-גורילה משתקפת גם בקריצתו התרבותית של בראון לעבר הקורא המבוגר, בשפע ציטוטים מעולם האמנות המערבית לאורך הספר כולו. ברפרודוקציות בביתה של חנה הופכת דמותה של מונה ליזה למונה-גורילה ובהומור מעודן "מוחלף" ראש אמו של האמן האמריקאי ג'ימס ויסלר בראש גורילה עטור שביס בציטוט עבודתו מ-1881 "קומפוזיציה באפור ושחור מס. 1".

הספר פותח בתמונות ממצייאות חייה של חנה: סביב שולחן מטבח נקי בצבעי תכלת קרים יושבים חנה ואביה לארוחת בוקר, המזינה את הגוף אך ריקה מבחינה רגשית. רחוקים זה מזה (בעזרת הקומפוזיציה שבה בחר המאייר) כשבניהם חוצץ עיתון מנכר, הם מנותקים זה מזה.

גם בשעות היממה האחרות אין חנה, המצטיירת כילדה בודדה, מצליחה להתקרב לאביה. לאחר שהוא חוזר מן העבודה הוא עסוק בחדרו, וחנה, לאחר נסיונות תקשורת כושלים עמו נסוגה ביאוש של בדידות לעולם של מפלצות עמומות כשרק האור הבוקע ממקלט הטלוויזיה מאיר את המציאות הממשית, סביבה. נקודת המפנה היא יום הולדתה, אך גם זו מאכזבת במימדיה הקטנים ונזרקת ממיטתה בחוסר סיפוק.

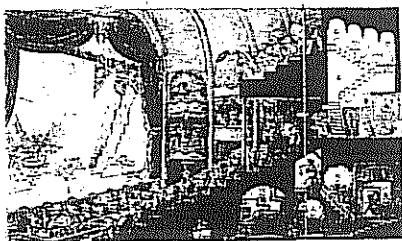
איור מס' 13

ובלילה קורה דבר מה פלאי. גורילת-הצעצוע משנה מימדיה והופכת לגורילה גדולה וגברית, המהווה פיצוי מושלם לכל מאווייה של חנה. בחלומה לובשת הגורילה את בגדי אביה ובלילה מאגי שטוף ירח מלא יוצאים שניהם למסע הרפתקאות לעבר גן החיות. המסע החלומי, כולו הנאה צרופה וסיפוק חסכים, מורכב מתמונות חוויה מנוגדות בתוכנן ובצורתן למציאות שאותה נאלצת חנה לחיות ביום-יום שלה, כשאחד מן המרכיבים היפים בספר הוא היכולת להשוות באופן סימטרי כמעט תמונות חלום מספקות ומהנות מול תמונות מציאות דלות ומתסכלות. איוריו של בראון בתמונות החלום הסוריאליסטיות כוללים דילוגי מעוף בחיקו של הגורילה לעבר גן חיות הסגור תוך העזה של שבירת חוק וטיפוס מעבר לחומת הלבנים, זאת לעומת הליכתו של האב לאורך החומה; ארוחת לילה חלומית ודשנת-ממתקים בצבעים חמים במסעדה בחברת גורילה גברית ומחייכת לעומת ארוחת בקר מציאותית מזינה וקרה מול אב טרוד; בילוי דמיוני משותף בקולנוע לעומת בדידותה הממשית של חנה מול הטלוויזיה; קרבה פיזית, מפגשי גוף אינטימיים וקשר עין בין הגורילה ובין חנה בחלומה, הכולל טיול יד ביד, רכיבה על כתפי הגורילה, ריקוד רומנטי והתנשקות לעומת ריחוק פיזי בינה ובין האב במציאות. בבקר מתעוררת חנה, מפויסת מן החוויה המתקנת שסיפק לה חלומה, ומוצאת שהחלום לא היווה פיצוי על חסך מתמשך אלא הפך לנבואה המגשימה את עצמה: אביה, בבגדים צבעוניים של אדום וכחול, הדומים סוף סוף

לאילו שלה, נכון כולו למלא את משאלתה והם הולכים ומתרחקים לעבר גן החיות, "והיא היתה מאושרת נורא" (איורים מס. 10-12).

נופך נוסף על משמעותו של חלום כפיצוי מאזן על חסך בחיי המציאות של הילד, כהתגשמות משאלות נפש עמוקות וכנבואה המגשימה את עצמה מוסיף ספרה הידוע של קטרין הולברד "אנג'לינה בלרינה" (Angelina Balerina) מ-1983, שאויר על ידי הלן קרייג (Helen Craig). הספר, שתורגם לעברית ב-1987, מלהיב בנימתו האופטימית ומצדד בהגשמה עצמית חסרת פשרות. הולברד קושרת את

מושג החלום כמשאלת-לב יחד עם ויזואליזציה שלו כחלום-לילה ליטראלי, ותומכת ברצונותיו היצירתיים של הילד ובזכותו להגשים את עצמו באופן אופטימלי. המסר שלה לקוראים הצעירים והמבוגרים כאחד הוא חד משמעי: תן לילד לחיות את חלומו וחיה אתה את שלך, פנטסטי או קשה להגשמה ככל שיהיה - רק אתה יודע אותו ואת משמעותו חשיבותו לגבי חייך. קרייג,

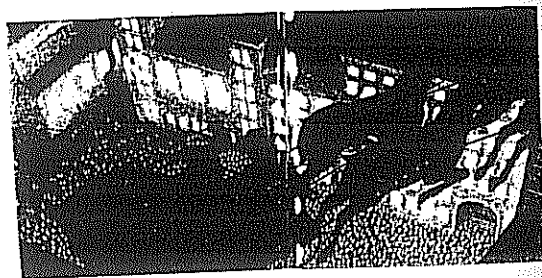

איור מס' 14

שאיוריה צוירו וודאי בהשראת איוריה של ביאטריס פוטר, מתארת משפחת עכברונים מאושרת, שבה עז רצונה של הילדה-העכברונת, אנג'לינה, להפוך לרקדנית בלט מפורסמת. חדרה מלא צעצועי פיות-בלרינות, ספרי קסם בהם הופכת פיה טובה את הגיבורה לבלרינה וכרזות של רקדניות מפורסמות כ"דיזדורה" (איזדורה דנקן, כמובן), וימיה שטופים בפנטזיות-בלט עד כדי הזנחת חובותיה ועשית מעשים של חוסר זהירות והיסח הדעת.

לילה אחד חולמת אנג'לינה חלום של ממש ובחלומה היא מופיעה ככוכבת בלט, וכשהיא מתעוררת היא בטוחה בכל לבה כי חלומה יתגשם יום אחד. ואכן, דווקא ביום ביש מזל, שבו נענשה לאחר פירוואט לא מוצלח במטבח, שתוצאתו כלים הפוכים ורצפה מלוכלכת באוכל שנפל, מציע האב להפתיע את אנג'לינה ולממש את חלומה. ההורים קונים לה חליפת בלט ושולחים אותה לסטודיו של מאדאם לילי. מרגע שחלומה הופך למציאות חייה, ולא על ידי מקסם-פיות כי אם על ידי החלטה נבונה של הוריה, אנג'לינה "חוזרת למוטב", עוזרת לאמה במטבח וממלאה את כל חובותיה.. תמונת הסיום המרשימה, בה כל הזרקורים מופנים לעבר אנג'לינה, מכריזה יותר מאלף מלים כי עקשותו של אדם ודבקותו בחלומו הם אלו שיקבעו בסופו של דבר את חייו (איורים מס. 13-14).

ספר שבו מטושטש הגבול בין מציאות בהקיץ ובין מציאות בחלום ומערער את בטחוננו בהגיון המטריאלי, מתוך הנחה מובלעת שההבדל ביניהן אינו כה גדול שפי שחונכנו לתפסו הוא ספרו של כריס וואן אלסבורג, (CHRIS VAN ALLSBURD) "פולר אקספרס" (POLAR EXPRESS) מ-1985. ואכן, אחד מן האלמנטים המאפיינים את וואן אלסבורג כאמן הוא תחושת מסתורין מהפנטת הנטועה בכל ספרי התמונות שלו לילדים. בספר זה, שספרו מתרחש בערב כריסמס, עומד הגיבור ליד החלון לאחר שהעיר כולה שרויה בתרדמה

איור מס' 15

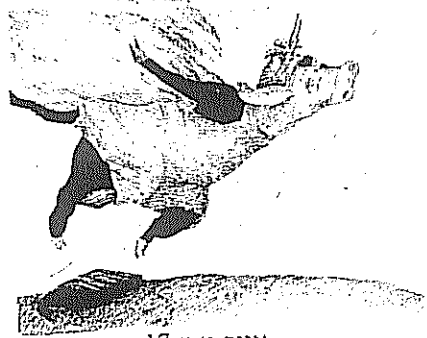
ונאסף על ידי רכבת ענק מלאת ילדים, בדרכה אל הקוטב הצפוני. כאשר הוא מגיע לשם מציע לו סנטה־קלאוס מתנה והגיבור רוצה יותר מכל את הפעמונים שעל צוואר האיילים המושכים את מרכבת המתנות. סנטה־קלאוס מבטיח לו אותם ובבקר החג מוצא הילד את הפעמונים מתחת לעץ, אך צלצולו שבורים. את קולו הענוג של הצלצול יכול לשמוע רק זה המאמין ביכולתו של המופלא. כאן מסתבר כי המופלא אפשרי כחלק מחיי המציאות החומרית בהקיץ, וכפי שהחלום מורכב מחומרי מציאות קונקרטיים מוכרת, כך אל תוך חיי המציאות הקונקרטיים פורצים חומרי חלום המורכבים מיכולות על-חושיות הקיימות מעבר לתפיסתנו הרציונלית. עם זאת, החלום, כסמל למופלא בספר זה, יכול להפוך חלק מעולם הממשות שלנו רק אם נוותר על נטייתנו לספקנות (איור מס' 15).

איור מס' 16

החלום מיידע אותנו למגוון הכוחות הפוטנציאליים הטמונים בנו אך מופעלים מעט מדי בחינו. האדם המעשי, מהפונט על ידי אמנות חברתיות מקובלות (ועל אלו, מן הסוג הויקטוריאני, מדווחת עליסה בשפע), מעדיף להתמקד בשעות העירות שלו והופך את המציאות בהקיץ למציאות האמיתית היחידה. אל המציאות שבחלום הוא מתייחס כמציאות דיכוטומית ומייחס לה חשיבות מוגבלת בלבד למרות שגם בה תודעתו פועלת באופן אינטנסיבי לא פחות.

מסתבר שהפרה בספרה של מיריק שניר מ-1993, "פרה פרפרה", הופכת מאושרת יותר, באפשרה אינטראקציה מתמדת בין שתי המציאויות, כדי להרחיב גבולותיה של ההוויה שבה היא מרשה לעצמה לחיות. ספר התמונות מתחיל בתיאור מצבה הקיומי המימשל של הפרה, גיבורת הספור. הסיבה ליאוושה נעוצה לא רק ביכולת הראיה המונוכרומטית המוגבלת שלה אלא אולי גם בכבדותה הטבעית, ברעבונה אל הבלתי אפשרי וברפת שבה היא כלואה בחוסר אוניס. וכך, היא רואה בלי הרף, "יום ולילה חושך־אור את העולם בלבן־שחור". הדבר מדכא את

איור מס' 17

רוחה עד כדי כך שחייה הופכים מאוסים, לעוסים ומשעממים. מתוך מצבה הבלתי ניתן לשינוי אובייקטיבי היא מביטה סביבה וברגע של חסד היא נוכחת לפתע לדעת שאביב הגיע. היא נסחפת בהתרוממות רוח אדירה, רצונה לעוף מתגשם והיא מלקטת בתחושת אושר צוף טעים מפרחים בכל צבעי הקשת. למרות החלטתה הנחושה בחלומה לא להיות עוד פרה כמקודם, היא מתעוררת לקול קריאת הרפתנים, ובמצב רוח מאושש היא פונה להעלות גרה, אך שלא כדרך הטבע, מאז חלומה היא רואה גם צבע! אם איננו יכולים לשנות את מציאות חיינו - מוטב לנו לשנות את זווית ראייתנו ואת גבולות תודעתנו, ואין כחלום כלי המאפשר גילוי וחיודש חיוניות שנחסמה במציאות הערה עבור הפרט החולם (איור מס' 16-17).

הקשר האינטראקטיבי שמקימת התודעה בין המציאות בהקיץ ובין זו שבחלום פועל למעשה משום שתודעתו של החולם ותודעתו של הער היא אותה תודעה עצמה, הממקדת את תשומת לבה פעם במציאות זו ופעם באחרת. האובייקטים והפתרונות בשתי המציאויות נבנים כתוצאה מן הרעיונות שלה וממצביה, ובשתייהן מושקעת אנרגיה יצירתית עצומה.

בספרה המדהים והמשעשע של המאירת הנורבגית FAM EKMAN מ-1992, "חרדת חתולים" (KATTEN SKREKK), מסופר כיצד רתיעה טבעית של חתול מכלבים גדלה והופכת להיות חרדה לא רציונלית ובלתי ניתנת לשליטה. בניגוד לתפיסה השגורה שלנו, דווקא המציאות בהקיץ מוצגת בספר זה בצבעי שחור־לבן ומתוארת כסיוט כאוטי ומפחיד, בעוד החלום, המאפשר לחתולנו שמירה על האיזון הרגשי והמנטלי שלו, מוצג בצבעים מרהיבים ומציע עולם הגיוני ומסודר.

הפרנויה שבה לוקה הגיבור מתעצמת כאשר מגיע דייר חדש לבית הדירות שבו גר החתול. אימתו של הדייר, המסתבר ככלב רודף שלום ותרבותי במיוחד, קורא ספרים מושבע וחובב אמנות ובמיוחד את הזרם של המופשט האקספרסיוניסטי, הופכת בלתי נסבלת עבור החתול, עד כדי יצירת חלום אמנותי בנוסח ציוריו של

אנרי רוסו (HENRI, 1844-1910, ROUSSEAU), שבמהלכו נענש הכלב ומושפל מפויס כולו מעצם עמדת נחיתותו החדשה של הכלב במציאות החלומית הלא קונקרטי, יכול החתול להשלים עמו ולפתור עבור עצמו בעיה פסיכולוגית מציקה בהקיץ (איורים מס' 18-19).

איורים מס' 18 - 19

תחילתו של המאמר בחתולים מרגיזים וסופו בחתולים מפויסים אינה מונעת מאיתנו את ההבחנה שאנשים שמעולם לא חשו צורך דחוף לתהות על פשר מציאות חייהם מתעוררים בתחושה מטרידה שלחלומותיהם יש משמעות, ומנסים לרדת לפשרם למרות "אי ממשותם" של אלו ותכונתם להימוג בזכרון. ואולי, עבור התודעה עצמה אין הבדל בין מציאות בהקיץ, חלום בהקיץ וחלום לילה. אלו, אולי, שלוש מציאויות שוות ערך מבחינת תקפותן בהקשרו של החולם, או בהגדרה אחרת - שלושה סוגי

חלום בעל רמת חומריות שונה. הלא אי אפשר לטעון שחלום אחד מציאותי יותר ממשנהו עד שלא התעוררנו מזה הנתפס כמציאותי שבכולם, עד שלא התחלנו לזכור את עצמנו!

רשימת האיורים (הרשימה על פי שמות המאיירים)

- JOHN TENNIEL - THROUGH THE LOOKING GLASS. אזור מס' 1-2.
BY L. CARROLL. 1872.
- OVENDEN, G. & DAVIS, J. - THE ILLUSTRATORS OF ALICE IN מתוך:
WONDERLAND AND THROUGH THE LOOKING GLASS. ST. MARTIN'S PRESS.
- MEYER, S. - A TREASURY OF THE GREAT CHILDREN'S BOOK מתוך:
ILLUSTRATORS. ABRADALE PRESS. N.Y. 1983.
- MALTHE HASSELRIIS - FAVORITE POEMS. BY E. FIELD. אזור מס' 3.
GROSSET & DUNLAP. N.Y. 1940.
- BINETTE SCHROEDER - BEAUTY AND THE BEAST. RETOLD BY A. אזור מס' 4.
CARTER. WALKER BOOKS. LONDON (1986) 1992.
- RICHARD DOYLE - IN FAIRYLAND. LONDON 1870. אזור מס' 5.
RICHARD DOYLE AND HIS FAMILY. VICTORIA & ALBERT
MUSEUM. LONDON. 1984.
- ARTHUR RACKHAM - PETER PAN IN KENSINGTON GARDENS. אזור מס' 6.
BY J.M. BARRIE. LONDON. 1906.
- FEAVER, W. - WHEN WE WERE YOUNG. THAMES & איורים מס' 5-6 מתוך:
HUDSON. LONDON, 1977.
- HOWARD PYLE - THE WONDER CLOCK. 1888. אזור מס' 7.
MEYER, S. - A TREASURY OF THE GREAT CHILDREN'S BOOK מתוך:
ILLUSTRATORS. ABRADALE PRESS. N.Y. 1983.
- RAYMOND BRIGGS - THE SNOWMAN. HAMISH HAMILTON איורים מס' 8-9.
BOOKS, LONDON, 1978.
- ANTHONY BROWNE - GORILLA. JULIA MCRAE BOOKS. איורים מס' 10-12.
LONDON 1983.
- HELEN CRAIG - ANGELINA BALERINA. BY K. HOLABIRD. איורים מס' 13-14.
AUROUM PRESS, LONDON. 1983.
- CHRIS VAN ALLSBURG - POLAR EXPRESS. HOUGHTON MIFFLIN (בעברית: אנג'לינה בלרינה - בתרגומו של מ. זינגר. הוצאת כרם, ת"א. 1987)
COMPANY. BOSTON. 1985. אזור מס' 15.
- איורים מס' 16-17. גלעדי - פולארד, כרמית - פרה פרפרה. מאת: מיריק שניר.
הקבוץ המאוחד, ת"א, 1993.
- FAM EKMAN - KATTENS SKREKK. CAPPELEN, איורים מס' 18-19.
KOPENHAGEN, 1992.

* הערה: הציטוטים המתייחסים לספרו של לואיס קרול שאובים מן הספר:
לואיס קרול - "עליזה בארץ הפלאות / עליזה בארץ המראה".
תרגום מאנגלית: אהרון אמיר, הוצאת מחברות לספרות, ת"א 1966.

ממדרש לסיפור ילדים

מאת: מנחם רגב

הספרות העממית היא, כידוע, מרכיב חשוב בספרות המיועדת לילדים. כותבת על כך עליזה שנהר: "הספרות העממית שימשה בעבר ומוסיפה לשמש במקומות רבים גם בימינו כספרות למבוגרים. ואף על פי כן עובדו סיפורים עממיים רבים לסיפורי ילדים. התחילו בכך, כידוע, האחים גרים בקובץ "מעשיות לילדים ולבית", שהופיע לראשונה בשנים 1812-1813. ואין תימה בכך. האסטתיקה, המבע והמרכיבים האמנותיים דומים בספרות העממית ובספרות הילדים גם מבחינה תוכנית וגם מבחינה צורנית".¹ ברונו בטלהיים, בספרו "קסמן של אגדות", כותב בהקדמה לספרו:

"אולם העניין שגיליתי במעשיות לא נבע מניתוח טכני של סגולותיהן. אדרבא, הוא תוצאה של שאלה, ששאלתי את עצמי לנוכח נסיוני, מדוע כל הילדים - נורמאליים ולא נורמאליים ובכל רמות המישכל - מעדיפים אגדות-עם על כל סיפורי הילדים האחרים?

ככל שניסיתי יותר להבין מדוע סיפורים אלה מעשירים את חייו הפנימיים של הילד, בה במידה הבנתי, כי האגדות מתחילות - בצורה מובהקת יותר מכל חומר קריאה אחר - במקום שבו נמצא הילד בהוויתו הפסיכולוגית והריגשית האמיתית. הן דנות בלחציו הפנימיים החמורים באורח כזה, שהילד מבין אותן מבלי להיות מודע לכך. בלא למעט כהוא זה מן המאבקים הפנימיים החמורים, הכרוכים בתהליך הגדילה, מציעות האגדות דוגמאות לפתרונות-קבע או לפתרונות-עראי ללחצים הקשים".²

במקום אחר בספרה מביאה שנהר את התנגדותו של בטלהיים לגישה שונה מזו המתוארת לעיל: "אם מספרים סיפור לילד שלא לשם העשרת חוויותיו, סבור בטלהיים, הופכים את הסיפור לסיפור התראה או לחוויה חינוכית אחרת הפונה במקרה הטוב ביותר לחשיבתו המודעת של הילד, שעה שאחד היתרונות הגדולים ביותר של הסיפור לילדים היא יכולתו לחדור במישרין גם אל הבלתי-מודע של הילד".³

עליזה שנהר מדברת על הדמיון באמצעים אמנותיים שבין הספרות העממית וספרות הילדים, בטלהיים מדגיש את היסודות הפסיכולוגיים ומתנגד לניצול היצירה העממית לצרכים של חינוך לערכים. אבל העובדה היא, ובטלהיים ידע זאת כמובן, שאגדות ומעשיות רבות חוברו לשם מוסר ההשכל החברתי והלאומי שבחן. האם אפשר להתעלם מן ההיבט הגלוי הזה של הספרות העממית,

כשמגישים אותה לילד? האם ניתן למצוא דרכים של שילוב הגישות השונות?
ציון-דרך חשוב בראשיתה של ספרות הילדים העברית הוא הקובץ **שיחות מני קדם** מאת **זאב יעבץ** (ורשה, 1887). הקובץ מכיל מספר אגדות, מן התלמוד והמדרשים, שיעבץ כתב אותן מחדש בסגנון מקראי. הספר זכה להצלחה גדולה ולמהדורות רבות בגולה ובארץ. לספר הקדים יעבץ מבוא ארוך, שאותו הוא מסיים בפאתוס:

בהתכונני אל קדשי מולדתנו אלה אשר רק מעטים
יערכום במלוא ערכם, פניתי אל לבי לצרוף ולסדר
את שמועותינו ושיחותינו כשפה עברית צחה, כשפת
המקרא, למען פתוח לבנים האוצרות שגנזו בהם אבותיהם
אהבה וחסד, תם ונקיון, טהר וטעם; ולמען דעת גם
החכם המתכונן, מה רב ומה מלא רגש העם הזה, מה
עז ומה רם הרוח אשר יחיהו, ומה גדלו שעשועיו
במעט הטוב אשר ה' נתן לו, ומה עצמו געגעויו
אל ה' ואל טובו באחרית הימים.⁴

ברוח הימים ההם מדגיש יעבץ את חשיבות המסרים המוסריים, הדתיים והלאומיים של האגדה העברית. ב"תרגום" לשון המדרשים ללשון המקרא, הקדים יעבץ, בעשרות שנים, את "ויהי היום" של ביאליק, שהופיע בארץ ישראל בשנת 1936. את ההקדמה הקצוצררה, על דרכו בעיבוד הספרותי של האגדות, מסיים ביאליק בהערה חינוכית:

"האגדות ברובן **כשרות גם למקרא לבני הנעורים**, אף על פי שלא נכתבו לכתחילה לשם כך." (ההדגשה של המחבר-מ.ר.)⁵

לאור הערתו זו של ביאליק ראוי לזכור שאגדות ומדרשים היו תמיד חלק חשוב בחינוך הלאומי והערכי בארץ במסגרות החינוך החילוני: אגדות על חגי ישראל, מעשי חז"ל, אגדות החורבן, סיפורי חסידים. האם, למשל, נתנו מחברי מקראות ומחנכים את הדעת שישנם מדרשים, שעם כל "חשיבותם הלאומית", אינם מתאימים, מטעמים פסיכולוגיים, לילדים? כוונתי, למשל, לאגדה על חנה ושבעת בניה או למדרשים על עשרת הרוגי מלכות.

נוסיף לדיון הקצר הזה שביצירה העממית (הכוללת הן את המעשייה והן את האגדה) מצויים יסודות שעונים כהד למבנה הנפשי והקוגניטיבי של המאזין והקורא הצעיר: החזרה על דרכי ביטוי, צירופי לשון, פתיחות וסיומים סטיריאוטיפיים; ההבחנה הברורה בין טובים ורעים - דמויות של "לבן-שחור"; הסוף הטוב שבו נענש הרשע, והישר והטוב בא על שכרו - תואמים את התפיסה

המוסרית של הילד. המשותף לנקודות שהוזכרו הוא, שהן יוצרות מסגרת ברורה ובטוחה של התייחסות לעולם - התייחסות שהילד המתמודד במציאות עם בעיות שונות (קונפליקטים בתוך נפשו, ובעיות חברתיות) - זקוק לה מאוד. גם היסודות העל-טבעיים בספרות זו אינם זרים לו: במשחקיו ובפעילויות אחרות, הוא מחייה את החפצים, הצעצועים ובעלי החיים שבסביבתו הקרובה, ולכן אין לו קושי "להבין" שבמעשייה אפשר להבין את מה ש"אומרים" הנהר, הפרח, העץ, כלי הבית ובעלי החיים.

היבט נוסף לגבי הקשר שבין ספרות עממית לבין ספרות ילדים: בספרות לגיל הרך בולטים יסודות שמצויים גם בספרות העממית: תפיסות סטיריאופיות לגבי מבנה וסגנון של יצירות מסוימות, חפצים ובעלי חיים המתנהגים כבני אדם, תופעות על-טבעיות המתערבות במציאות הריאליסטית. אין ספק, שיש כאן השפעה של הספרות העממית על ספרות הילדים. אבל המכנה המשותף נעוץ גם בכך, שהיצירות בשני התחומים נועדו גם לקריאה ולסיפור באוזני מאזינים בעלי כשרים וצרכים דומים. מחבר הסיפור או השיר הסיפורי לגיל הרך נוקט איפוא בדרכים דומות של המספר העממי.

כיוון מרתק אחר היא יצירת "ספרות עממית" בתבנית של מעשיות ואגדות. היוצרים בתחום זה בוחרים להם יסודות מתוך היצירה העממית, וממלאים אותם בתכנים ומסרים מודרניים. המעשייה המודרנית היא בעצם סיפור ריאליסטי בלבוש של מעשייה. מפורסמים מאוד בתחום זה הם סיפוריו של הסופר האנגלי אוסקר ווילד: "הנסיך המאוסר" ו"הענק וגנו".⁶ בספרות הילדים הישראלית נזכיר את נורית זרחי ואת שלומית כהן-אסיף, שתי משוררות, אשר בצד יצירתן הפורייה בפרוזה ובשירה, תרמו הרבה ביצירת אגדות מודרניות לילדים.⁷ היסודות וההיבטים שהעלינו ישמשו רקע לדיון על גילגוליו של סיפור עממי אחד.

חלב הלבואה וכוחה של לשון
בהמשך יובאו ארבע גיрсות של סיפור עממי מפורסם. שתי הראשונות, שההבדלים ביניהן קטנים, לקוחות משני קבצי אגדות. שתי האחרות הם סיפורים מורחבים, שהאגדה המקורית שימשה להם נקודת מוצא. עיקרו של כל סיפור יובא להלן:

א. מעשה במלך פרס⁸

"מעשה במלך פרס שנעשה כחוש ביותר ונטה למות." הרופאים אומרים לו שעליו לשתות חלב של לביאה ואז יירפא. אחד מתנדב ללכת, נוטל אתו עשר עזים, הוא

משליך אותן לפני הלבִיאה עד שהוא רוכש את אמונה, וחולב אותה. עד כאן חלק ראשון.

בדרך חזרה הוא ישן בחצי הדרך וחולם שאיברי גופו רבים ביניהם: כל אחד טוען שהוא היה הגורם העיקרי בהצלחת האיש במשימתו. והלשון טוענת: "אני טובה מכס, שאלמלא הדיכור מה הייתם עושים?" האיברים מבטלים אותה ובזים לה. אך היא בשלה: "היום תאמרו שאני שולטת בכס." בזה מסתיים החלק השני של הסיפור.

החלק האחרון והדרמטי ביותר: האיש קם בבוקר, זוכר את חלומו, מגיע אל המלך ואומר לו: "הא לך חלב כלבה שביקשתי בשבילך ותשתה." המלך קוצף עליו ומצווה לתלות אותו. איברי הגוף רועדים ומבקשים מן הלשון שתציל אותם. הנידון למוות מבקש שיביאווה לפני המלך, מסביר לו שבאמת זה היה חלב של לביאה, "ועוד, ללביאה קוראין כלבה." המלך שותה, מבריא ומשחרר את האיש. והאיברים מודים בעליונותה של הלשון. "זהו שנאמר: 'מוות וחיים ביד לשון' (משלי, י"ח, 21).

הערות: האגדה באה להסביר, כביכול, את מקור הפסוק במשלי. האיש שהציל את המלך הוא אלמוני. המלך החולה חייב לשתות חלב של לביאה, שהרי גם היא מלכה בחיות. החלום משפיע על גורל האדם. החלק האחרון של הסיפור מקשר בין שני הסיפורים, שכנראה היו פעם שני סיפורים נפרדים ("חלב הלבִיאה" ו"ריב האיברים").

כנהוג ב"ספר האגדה" לא ניתן שם לסיפור, הכותרת ניתנה על פי ראשית הסיפור, על ידי כותב שורות אלה.

מוות וחיים ביד לשון³⁹

במה שונה הגירסה הזו ממה שנמסר ב"ספר האגדה"? מלך פרס אינו יכול לפתור את הבעיה בכוחות עצמו. הוא שולח אל המלך שלמה משלחת, ובידה ממון רב. הלה שולח את שר הצבא שלו, בניחו בן יהודע, להביא את חלב הלבִיאה. הוא משיג את החלב באותה דרך שנוכרת בגירסה הראשונה. בדרך חולם הרופא הפרסי את חלום ריב האיברים. ההמשך והסיום של הסיפור הם בדיוק כמו בגירסה הראשונה. הנקודה החשובה היא שגיבורי הסיפור הם המלך ושר צבאו היהודים. העורך שילב, כנראה, שתי גירסות.

העורך נתן לסיפור כותרת על פי הפסוק ממשלי שבסופו. שילוב המלך שלמה ושר צבאו כפותרי בעייתו של מלך פרס נותן לו גוון יהודי-לאומי.

חלב הלבִיאה⁴⁰

מאגדה קצרה הופכת היצירה האמנותית של **ביאליק** לסיפור ארוך בן ארבעה פרקים, הכתוב בסגנון מקראי עשיר. הסגנון הזה משווה לסיפור הוד קדומים

מיתי. הסיפור דרמטי מאוד ומשולבות בו אפיזודות שהן פרי רוחו של הכותב, וכן הרבה דיאלוגים שמניעים את העלילה, משווים מימד של עומק לדמויות ולמתרחש. המבנה המורכב והמורחב של הסיפור יוצר אווירה של מחזה:

א. בארמון מלך מואב: מחלת המלך והתרופה הנדרשת, כעסו על גיבוריו שאינם מוכנים להסתכן ולהביא את התרופה למלכם.

איגרת מלך מואב אל שלמה המלך: הוא מבקש את עזרתו ומזכיר לו שהוא צאצא לרות המואביה. החלק הזה מסתיים בדבריו הבוטים של מלך מואב לעבדיו: "עבדים נבזים: הובשתם היום את מלככם ואת כסאו לאמור: לא עצה ולא גבורה במואב. לכן בהשלים מלך יהודה את חפצי - והשלכתי את נבלתכם לכלבים. סורו מעלי! אל נא אראה את פניכם!"

הערות: במקום מלך פרס מכבב כאן מלך מואב אויבו של שלמה. ביאליק הרחיב את הסיפור על ידי תיאור השיחה שבין המלך ועבדיו, ותוכן האיגרת ששלח לשלמה.

ב. בארמון המלך שלמה: בניהו בן יהוידע נענה לבקשת המלך ויוצא לדרכו הקשה.

בניהו בדרך: תלאות ההליכה בהרים, והצורך להערים על שרי מואב הכועסים הרוצים להתנכל לו.

הערות: בניגוד לנימה הבוטה בדברי מלך מואב, שלמה פונה ברכות ובידידות אל בניהו: "כן יהוידע, התלך להביא חלב משדו הלכיאה?" תיאור קשיי הדרך והאיום של שרי מואב מוסיף למתח וחוזר ומדגיש את יתרון שלמה ואנשיו על אנשי מואב.

ג. מאבק בניהו באורבים לו: עורמתו של בניהו, ועוז רוחו: "ואולם בניהו עשה דרכו בסתר וידא כנשר בנתיבות נעלמות ועקלקלות לא דרכה בהם רגל מעולם." בתחבולה מצליח בניהו להרוג את האורבים לו. עתה פתוחה דרכו למשימה העיקרית.

הערות: בניגוד לאלמוניות של השליחים באגדה, כאן מופיעה דמות מוכרת מן התנ"ך. בניהו הוא הגיבור המושלם: מסור ונאמן, אמיץ ופיקח. ביאליק מצייר נוף הירואי היאה לשלמה ולשר צבאו: הרים, סלעים, שלג. ההתמודדות של בניהו עם אויביו מלמדת שהוא ראוי לתפקידו. והתיאור יוצר השהייה יוצרת מתח לקראת העיקר. "מוטיב האריה": המלך זקוק לחלב לביאה, "אריאל מואב" הם המתנכלים לבניהו. כדי להפילו בפח הם מחקים שאגת אריה. הסופר קורא להם בלעג: "לבאים" ו "כפירים" - ובכך רומז לקורא על סופם.

ד. **השגת החלב וריב האיברים:** חלק זה עד לסיום דומה למה שתואר במקור, אלא שביאליק מעבה את העלילה על ידי תיאורים ומתן דברי המשתתפים.

הערות: תוספת: החולם הוא "ראש המלאכים רופא המלך ויועצו".

סיום הסיפור מחזק את האווירה הלאומית והתנ"כית של הסיפור: "ביום ההוא הסיר המלך (מואב) מלפניו את גודד אריאל וישלחם מעליו, ולא יספו להצר עוד לישראל. ויהי שלום אמת בין מלך מואב ובין ישראל כל ימי שלמה." כלומר: מתוך נאמנות לגישה המקראית המסכמת את ימי מלך על פי הישגיו הממלכתיים והדתיים - הופכים מעשי הסיוע והגבורה של המלך ושר צבאו למנוף לסיפור היחסים עם מלך מואב העויין.

ביאליק אומנם השאיר את ריב האיברים, ואת המסקנה הנובעת ממנו, אך שינה את מרכז הכובד של הסיפור ולכן קרא לו "חלב הלבאיאה".

גדא וביש-גדא או חלב הלבאיאה¹¹

בשביס-זינגר הרחיב את האגדה לכדי סיפור ילדים ארוך בן 46 עמודים. הוא ויתר על ריב האיברים, אך לא ויתר על מוסר השכל משלו. הוא יצר סיפור הצלחה בנוסח המעשייה הקלאסית: הגיבור התמים (בניגוד לפיקחותו של בניהו בגירסת ביאליק) **מובל** אל האושר והעושר על ידי המזל הטוב. הוא דומה לגיבור המעשייה של גרים, "החתול במגפיים", המגיע אל האושר והמלוכה בזכות חתולו הערום. תחילת הסיפור היא בהתערבות שבין גדא (המזל הטוב) וביש-גדא (המזל הרע).

פבנה

* גדא וביש גדא מתערבים שגדא יביא אושר לאיכר תם. אם ביש גדא יצליח לקלקל את מזלו הטוב של האיש, הוא יקבל את יין השיכחה שהוא מעוניין בו מאוד.

* תם בבקתתו: "אדם ללא מזל גרוע ממת." תם מצליח לתקן את גלגל מרכבת המלך שנעצרה ליד ביתו, מוזמן לארמון, ומצליח שם בכל. זהרה, בת המלך, שדחתה את כל מחזריה, מתאהבת בו.

* תם מתנדב להביא את חלב הלבאיאה למלך החולה. במקום עזים שבגירסה המקורית הוא נוטל אתו כד חרס.

* מדוע הוא פולט את המלים "חלב כלבה"? כי נסתיימה שנת ההתערבות, וביש-גדא קילקל. גדא, על פי ההתערבות, מוסר לו את יין השיכחה. ביש-גדא

שונה ושוקע בתרדמה עמוקה. תם נידון להיתלות.

* בעזרת גדא מבקש תם לראות את המלך ומסביר לו את פליטת הפה שלו: "ידוע הוא שהאריה הוא מלך החיות, אך בהשוואה אליך, שליטי, הוא משול לכלב. וכך כיניתי את הלבאיא "כלבה", כביטוי להוקרתי ולהערצתי את הוד מלכותך". המלך שונה ומבריא. תם מתחתן עם הנסיכה, נולדים להם ילדים, ואחרי מות המלך הוא נעשה לנסיך הכתר לצידה של המלכה.

* **מוסר השכל:** "למעשה, תם לא נזקק יותר לגדא, אלא לעתים רחוקות. תם למד שהמזל הטוב הוא נחלתם של החרוצים, הישרים, הכנים והמסייעים לאחרים. מי אשר תכונות אלה לו אכן בר-מזל הוא מאין כמוהו."

הערות: המסר של הסיפור הוא חשיבות מזלו של האדם, אלא, שהסופר, בהתאם לקונבנציה של סיפור הילדים המוסרי, מציין שמי שהוא טוב וישר זוכה במזל טוב. את ההקרבה האכזרית של העזים החליף הסופר בכד של חרס.

עונשם של אויבי תם בחצר המלך אינו בהריגתם או בגירושם, אלא בכך שהם נוכחים בהצלחת תם.

בשביס מסלק את העמימות שבגירסות הקודמות: אויבי תם טוענים באוזני המלך שהוא עלול להביא חלב של חיה אחרת. המלך: אל תשטה בי ותביא לי חלב של חיה אחרת." בכך מרגיע המספר את הקורא הצעיר: גם רומז למה שיבוא, וגם מחזק את אמונתו שהטוב ינצח.

הומור: יסוד זה נעדר מכל הגירסות הקודמות. יסוד ריאליסטי כביכול: "אומנם היה גן חיות בעיר הבירה, אך לא נמצאה בו ברגע זה לביאה מניקה את גוריה." הן המספר והן קוראיו יודעים שיהיה זה מגווחך לשלוח את הגיבור לכלוב של הלבאיא בגן החיות.

מה הם נימוקי הנסיכה לדחיית מחזרים? אחד צחק בקול רם מדי, שני מתחיל כל משפט במלה "אני", לאחר יש מגפיים טפשיים. כאן זו פארודיה על הרבה מעשיות-חיזור.

הרקע של ביש-גדא: כשביש-גדא משתכר הוא מספר לגדא שהוריו רצו שיהיה מלאך. הוא שנא את הוריו שהכריחו אותו ללמוד, התחבר לשדים ונעשה לביש-גדא.

המזל הרע אינו אשם במה שהוא, פשוט היתה לו ילדות קשה...

כל אחד מן המלקטים והסופרים הדגיש דברים אחרים בהתאם להשקפתו, ומתוך מחשבה על קהל הקוראים הפוטנציאלי. מתוך אותו גרעין צמחו הדגשות ועיבודים שונים. האם זה סיפור על מזלו של אדם, על כוח ופיקחות או על כוחה של לשון?

המסע הספרותי שערכנו הוא גם, ואולי בעיקר, תרגיל של הבנה יצירתית של הנקרא.

* * *

הערות

1. עליזה שנהר, **מסיפור עממי לסיפור ילדים**, אוניברסיטת חיפה וגסטליט, 1982, ע' 7.
2. ברונו בטלהיים, **קיסמן של אגדות**, עברית: נורית שליפמן, רשפים, 1980, ע' 11.
3. שנהר, ע' 17.
4. וואלף (זאב) יעבץ, שיחות מני קדם, וארשא, 1887, ע' 18.
5. ח. נ. ביאליק, **ויהי היום**, דביר, 1936.
6. אוסקר ווילד, הזמיר והשושנה - אגדות וסיפורים, עברית: אוריאל אופק, עם עובד.
7. נורית זרחי, **האבן החלקה בטבעת**, דביר, 1972.
8. **עובר דרך הסוד - אגדות**, שוקן, 1987.
9. שלומית כהן, **המלך ממדוד: (אגדות)**, ספרית פועלים, 1985.
10. **שודד החלומות (אגדות)**, ספרית פועלים, 1985.
8. ביאליק ורבניצקי, **ספר האגדה**, דביר, תשי"ב, סימן קעג, ע' תקנ. בהעדר כותרת בחרתי לקרוא לאגדה במלים הפותחות אותה. כמקורות צוינו ילקוט שמעוני, שוחר טוב.
9. מ. י. בן גריון (ברדיצ'בסקי), **ממקור ישראל**, מוסד ביאליק ע"י דביר, תשי"ב, ספר ראשון, ע' קי-קיא, המקורות: מדרש תהלים, ילקוט שמעוני.
10. ח. נ. ביאליק, **ויהי היום**, דביר, 1936, ע' צט-קו.
11. יצחק שבביס-זינגר, **גדא וביש-גדא או חלב הלבאיה**, עברית: דוד בן נחום, ספרית פועלים, 1973.

קסמו ובעיותיו של הסיפור התנ"כי

מאת: לאה שנער

בארצנו, ארץ קיבוץ-גלויות, בציבור מעורב מבחינת תרבות ומסורת, בחברה פלורליסטית - התנ"ך מהווה תשתית תרבותית חשובה לכל הרבדים של החברה, לכן מלמדים אותו בחינוך דתי וחילוני כאחד. בדברי לא אתייחס לחוקים שבתנ"ך ולא לשירה תנכית, אלא לחלק הסיפורי שבו.

סיפור תנכי מהלך קסם על קוראיו, קסם שניתן להשוותו לקסם שמהלך כיום עלינו שיר ומוסיקה. כמה שיותר שומעים, מתעמקים, לומדים פירושים - יותר מתקרבים למסופר ומפנימים אותו.

קסמו של הסיפור התנכי מתעצם, כאמור, עם לימוד והבנת התנ"ך. לא פלא שסופרים, משוררים, ציירים ופסלים (ורשימתם ארוכה מאוד) שאבו ממקור לא אכזב זה, ולא רק מבני עמנו אלא (באמנות פלסטית לרוב) מעמים אחרים. כמיכאל אנג'לו, רמברנדט, דורה, ובספרות - תומס מן. אלה רק דוגמאות בודדות. מהו הקסם הזה שעושה את ספר הספרים ליצירה שלא נס ליחה במשך הדורות?

1. ראשית כל אמנות הסיפור שבו, והחיוניות שבו הם שמקרבים אלינו את הגיבורים הקדומים עד כדי כך, שאנו יכולים להזדהות עימם וגם לכעוס עליהם - ושוב מאותה נקודת הזדהות, אותה סיטואציה שהדמיון שלנו מחיה אותה ועושה אותה קרובה ועכשווית. כי הרי טבע האדם לא השתנה במשך אלפים של שנים.
2. שנית הקסם טמון בשפתו של התנ"ך, השפה הארכאית - הקדומה והתחביר המיוחד עם ה"ו המהפכת" שבו (ויאמר משה, וילך וכו').

שפת התנ"ך מהווה את הרובד הראשוני של שפתנו, הבנויה שכבות, שכבות, כששפת חכמים (יוצרי תלמוד, משנה ואגדות) מהווה את הרובד השני שבה. הרובד השלישי הוא שפתנו המודרנית, הכוללת את שני הרבדים שהוזכרו ומילים חדשות שחידשו ביאליק, אליעזר בן יהודה, האקדמיה ללשון וסלנג של הרחוב ושל הצבא. כל השכבות האלה של השפה חיות בשלום אחת עם השנייה ולרוב אין אנו מרגישים מתי אנו משתמשים באוצר מילים הלקוח מרובד א', ב' או ג'. עמוס עוז קרא לשפה התנכית ולשפת חכמים - סלע איתן, ולשפתנו המודרנית, שמשנתה ללא הרף - חולות נודדים. למרות הקושי שמהווה לאדם המודרני קריאה בספר הספרים, מהלכת השפה הקדומה עם "ו המהפכת" קסם רב על שומעיה - קוראיה.

3. קסם נוסף טמון בעיצוב הדמויות, שהן רבות מימדים, מורכבות מאוד ורבות פנים ולכן מעניינות ביותר. מעשיהן לא פעם שנויים במחלוקת בעיני האדם המודרני.

ניקה לדוגמא דמות ערטילאית כאברהם אבינו, מייסד האומה, מייסד דת חדשה, כה שונה מהדתות האליליות הרווחות. והנה התורה מספרת ללא היסוס את הסיפור הבא:

(ברא' י"ב, פס' 11): אברהם ושרה (כאותו פרק - אברם ושרי) ירדו מצריימה מפני הרעב הכבד שהיה בארץ... "ויהי כאשר הקריב לבא מצריימה, ויאמר (אברם) אל שרי אשתו: הנה נא ידעת, כי אשה יפת מראה את. והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו: אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו. אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך."

וכך היה. פרעה לקח את שרה לחדריו בחושו שהיא אחות אברהם ולאבר(ה)ם נתן צאן, בקר, חמורים, עבדים, שפחות, אתונות וגמלים.

פרשה תמוהה, לא מוסרית לפי המושגים שלנו. המעניין הוא, שהמספר אינו שופט את אברהם. הוא רואה את פחדו כתכונה אנושית מובנת. במצבו הקשה מראה אברהם תושייה ואלהים עוזר לו בכל ומעניש את פרעה. הוא מכה אותו בכל מיני תחלואים, מהם מסיק פרעה ששרה היא אשתו של אברהם. הוא מחזיר לו אותה, בלי שביצע את זממו. אבל התמיהה לגבי התנהגותם של בני הזוג בעינה עומדת.

טוען הרב שטיינזלץ: "אברהם ושרה פועלים כזוות. במקרים מסוימים הם מחליטים שניהם, על אף הקושי, הביזיון וההשפלה שבדבר, שמוטב לשמור על שלמותו של מחנה אברהם... המבטא אידיאה חדשה, אף במחיר הנורא הזה ובלכד שלא לסכן את הכל ע"י סכסוך עם מלך זה או אחר". כך מסביר הרב שטיינזלץ את התנהגותו של אברהם וההסכמה שבשתיקה של שרה אשתו.

יש ודאי מי שיסכים לפירוש זה, אך כיון, שהסיפור הנדון מופיע בספר בראשית בשלוש וריאציות - (בראשית י"ב 11 (שרה-אברהם, פרעה במצרים), בראשית כ' 1 (אברהם-שרה, אבימלך מלך גרר) ובראשית כ"ו 6-11 (יצחק, רבקה ואבימלך מלך גרר) - מותר להניח שלפנינו מעשייה עממית, שכוונתה להראות את כוחו הרב של אלהים המסכל את מחשבות הזדון של שליטים עובדי אלילים ונותן גמול טוב לאברהם וליצחק המאמינים באלהים שברצותו, כפי שאומר איציק מנגער, "גם המטאטא יורה". אם נקבל את הסברה, שלפנינו מעשייה עממית בלבד, הרי שיש בה השתקפות של מציאות מסוימת המוכרת לנו מהסיפור של דוד ובת שבע, והסיפור ידוע. על כל פנים, בסיפור לא מופיע אברהם כדמות מופת של בעל.

(*) נשים במקרא מאת הרב עדין שטיינזלץ, הוצ' האוניברסיטה המשודרת, גלי צה"ל, עמ' 18-10.

ועוד יותר בעייתית היא דמותו בתור אב. ישמעאל בכורו, גורש עם הגר אימו למדבר, לפי דרישתה של שרה. התנגדותו של אברהם לא היתה נמרצת. יצחק כמעט הועלה לעולה לפי דרישתו של אלהים ואברהם אפילו לא התווכח עמו כפי שהתווכח בפרשת סדום ועמורה על צדיקים שבסדום. כאן היה אברהם מוכן ללא היסוס להקריב את בנו. גם אם התברר כי היה זה רק ניסיון, בו ניסה אלהים את אברהם, נשאר הסיפור קשה בעינינו.

אולי משתקפת בו איזו אמת אוניברסלית, שאנשים המכורים לאידיאה גדולה לוקים בחסר בתור בעלי משפחה, ומן המפורסמות הוא, שבנים של אנשים דגולים אינם רוויים נחת מאבותיהם.

את סיפור העקידה ניתן לראות גם מנקודה אחרת. בדורות קדומים היה סיפור זה סיפור מופת לאהבת אל ונכונות להקריב לו הכל. גם בימי הביניים, כאשר אנשים אהבו את אלוהים פשוטו כמשמעו, נשמע סיפור העקידה כמופת לצדיקותו העליונה של אברהם. הנוצרים קינאו ביהודים כיוון שלא היה באמתחתם סיפור היכול להשתוות לסיפור זה. בימינו נשמע סיפור העקידה פרובלמטי עד מאוד. הוא זכה לאקטואליזציה ע"י משוררים רבים לדוגמא:

המשורר חיים גורי חש, שפחד יצחק חי בלב כל אחד מצאצאיו. זאת הירושה שהנחיל יצחק לבני ישראל לדורותיו וכך אומר המשורר:

יצחק, כמסופר, לא הועלה קורבן
הוא חי ימים רבים
ראה בטוב, עד אור עיניו כהה.
אבל את השעה ההיא הוריש לצאצאיו
הם נולדים ומאכלת בלבם.
(קטע משיר "הירושה")

איציק מאנגער, משורר אידי, מביא תמונה של סב, המוביל את נכדו איציק לעקידה. התמונה מתפרשת כתמונה מתקופת השואה, תקופה של עקידה המונית.

עקידת איציק (מאת איציק מאנגער)

אוחז ביד, מובילני הסב
על כורות, וערים וכפרים
הערים הן קטנות, הכפרים הם גדולים
ואנו פוסעים ועוברים.
אומר הסב: איציק, התזכר
לפני שנים רבות בלי די
כיצד לעינינו נגלה אז המלאך
ואתה נצלת אז?
עתה מתחרט הוא, האל הזקן
ויתבע הקורבן מאתי
אם כי חייתי פעמים כה רבות
ופעמים כה רבות יצאה נשמת.

האל, שריחם לפני שנות דור על יצחק בן אברהם מתחרט, ובני בניו לאין ספור מועלים לעולה.

נעמי שמר מתייחסת לקרבנות צעירים רבים, שנפלו במלחמות ישראל בארץ הזאת, בה אבות קוברים את בניהם.

הנה קטע משירה "עקדת יצחק".

ומכל ההרים	אל הנער ידך אל תשלח!
שבארץ הזאת	גם אם שבע נחיה ונזקין
תעלה צעקה גדולה:	לא נשכח כי הונף הסכין
הנה האש	לא נשכח
והנה העצים	את בנך
והנה השה לעולה	את יחידיך
רבוננו של עולם	אשר אהכנו
המלא רחמים	לא נשכח
אל הנער ידך אל תשלח!	את
	יצחק

גם גירוש הגר וישמעאל זכה לשירים רבים. בין הכותבים איציק מאנגער, שלא חסך את שבט ביקורתו מאבות האומה.

שירים שנכתבו מביעים אהדה לאותה אישה אומללה ובנה, המגורשים למדבר. גדלות נפשה של שרה, שנתנה את שפחתה לאברהם לאשה (ברא' ט"ז 3) לא עמדה לה ברגע של אמת. מקובל הוא לראות את גירוש הגר וישמעאל בדרך של אקטואליזציה, כראשית סכסוך ישראל-ערב.

דמויות שנויות במחלוקת של אישים חשובים זוכות לעיבוד ספרותי של חז"ל. ספרות חז"ל היא ספרות לכל דבר, מבוטאת לעתים ע"י אגדות, לעתים ע"י פסוקים בודדים או משלים, לעתים אפילו ע"י פסוק אחד.

זאת ספרות מגמתית - חינוכית, שמטרתה לשוות זהר לאישים חשובים ולחזק את דמויים החיובי. אמצעים רבים עומדים לרשות ספרות זאת: אגדות ומשלים המהללים את הגיבורים, מספרים בשבח חכמתם וגבורתם. כאשר חז"ל נתקלים במעשה בעייתית של גיבור תנכי, העשוי להיראות כמעשה עוול, הם אינם מהססים לגמד את הצד שכנגד כדי להוציא את העוקץ ממעשהו של הגיבור המועדף. כך במעשה אברהם - ישמעאל, וכך במעשה יעקב - עשו.

התורה אינה מספרת בגנותו של עשו. אמנם הוא איש פשוט ולא מעודן, אבל הוא בן מסור ואביו אוהבו ורוצה להעניק לו את ברכת הבכורה. את הברכה לוקח יעקב במרמה. אך יעקב הוא אבי האומה וחז"ל חפצים להצדיק את מעשהו - ועושים זאת ע"י השחרת דמותו של עשו, שלא מתאים להיות אבי אומה

ישראלית. אך לעתים יש בדברי חז"ל דברים יפים מאוד כמו למשל המצאת סוף טוב לפרשה העגומה של הגר. הרב אלון בשיחת פרשת השבוע, סיפר שאברהם אחרי מות שרה החזיר לעצמו את הגר. בתורה כתוב שהוא נשא את קטורה לאישה, אבל הרב אלון טען, שקטורה היא הגר.

ספרות יכולה להרשות לעצמה טיעונים מסוג זה, מה עוד שיש בהם מעין תיקון של עוול. לפי כללי אריסטו הרי ספרות היא אמיתית יותר ממציאות, כי בספרות הדברים הם כפי שהם צריכים להיות, מה שאין כך במציאות.

בכלל, סיפור תנכי אינו סגור ומשאיר שדה רחב לדמיון ואף זה הוא אחד מקסמיו הרבים. לדוגמא: בספר שמואל ב', פרק ג', 14-16, מסופר שדוד אחרי מות שאול ובניו, חזר מארץ פלשתים לרשת את כיסאו, תבע להחזיר אליו את מיכל אשתו, שניתנה בינתיים לפלטיאל בן ליש.

"וישלח דוד מלאכים אל איש בשת בן שאול לאמר: תנה את אשתי, את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים. וישלח איש בשת ויקחיה מעם פלטיאל בן ליש וילך איתה אישה הלך ובכה אחריה, עד בחרים ויאמר אליו אבנר בן נר: לך שוב וישב" (שמ"ב, פרק ג' 14-17).

אין אנו יודעים מה עלה בגורלו של אותו בעל אומלל, שהלך אחרי אשתו "הלך ובכה". האם הומת או גורש, או התנחם או אולי ירד למצרים? ואנו יכולים לטוות הלאה את חוטי הסיפור, כיד הדמיון הטובה עלינו.

סיפורו של דוד פרוש על ספר שמואל א' ושמואל ב' ופרק ראשון של ספר מלכים. דוד הוא אחת הדמויות היותר מרתקות ורבות פנים בתנ"ך, איש בעל תכונות וכישורים רבים ומגוונים. עליו אמר הכתוב: "יודע נגן, גבור חייל, איש מלחמה ונבון דבר, איש תאר וה' עמו." (שמ"א ט"ז 18). ועוד נאמר עליו: "ויעש טוב בעיני ה'" או "כל מה שעשה דוד מצליח בידו". חוץ מעניין אחד ויחיד, הוא העניין של בת-שבע, שם מודה הסופר: "וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה'" (שמ"א יא' 27) ועוד פעם במל"א ט"ז 5 "עשה דוד את הישר בעיני ה', ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החיתי." על חטא זה הוא גם ננזף ע"י הנביא נתן וגם קיבל עונש מאלהים.

למרות שחטא בת שבע הוא בעיני הסופר חטאו היחיד של דוד, נשארה דמותו שנויה במחלוקת. הביקורת על חייו אינה גלויה והיא מובעת באופן עקיף. שמעי בן גרא משבט בנימין מתייחס להשמדת בית שאול ע"י דוד והוא מגדף ומחרף אותו במילים קשות, אשר עלו לו במחיר חייו. "צא, צא, איש הדמים ואיש הבליעל, השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו... כי איש דמים אתה." (שמ"ב ט"ז 9-5)

היו לדוד מתנגדים רבים, החל בבנו אבשלום שמרד נגדו וסחב אחריו את שבט יהודה, שבטו של דוד ואחר כך את כל שבטי ישראל. בעוכרי דוד היו המיסים הכבדים אשר הטיל על העם לניהול מלחמותיו, שדרשו גם קורבנות בנפש.

אחרי שבנה דוד לעצמו בית ארזים מפואר והתכוון לבנות את בית המקדש לאלהים (ושוב להעלות את המיסים כמובן). אמר אליו נתן הנביא: "דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית, לא תבנה בית לשמי, כי דמים רבים שפכת ארצה לפני".

במשך הדורות נשכחה מתודעת העם הביקורת על המלך. כאשר ישראל היה בגולה, חלש, נרדף ומבוזה, חזיון של מלך חזק, שאיחד את כל שבטי ישראל, ניצח את אויביו ניצחון מוחץ, וקבע את ירושלים לבירה - קסם לעם.

דמותו של המלך נתקדשה לממדים של מלך משיח, או לפחות למלך שמזרעו יבוא משיח. עם גיבורים שנתקדשו קשה מאוד להתמודד, כי תמונתם נקבעת בתודעה של אנשים עוד בילדותם, כאשר בני אדם אינם ביקורתיים וגם ההוראה היא מגמתית-חיובית ובצדק, כי ילד ראשית כל צריך להפנים את הדפים המפוארים של תולדות עמו. בגיל יותר מאוחר התמונה החיובית לא עוזבת אותו, שלא לדבר על אנשים שאינם גורסים את ביקורת המקרא, וכפי שראינו גם המעשים שעליהם נאמר "ויעש רע בעיני ה'" אינם עומדים לויכוח, לביקורת.

מיכל בת שאול, אשת דוד, היתה ביקורתית כלפי בעלה. בהתחלה אהבה אותו אהבה עזה ואף הצילה אותו מזעם אביה. אך אחרי בגידותיו בה ובמשפחתה השתנה יחסה כלפיו. אנו רואים זאת מסצינה קטנה המתוארת בשם"ב פרק ו' פס' 16. כאשר דוד העביר את ארון הברית לירושלים ורקד לפני התמלא לב מיכל בוז כלפיו על שלא הקפיד על מעמדו בתור מלך ולא נהג לפי הכלל "שהאצילות מחייבת", אלא פיזז וכרכר "כאחד הריקים". תגובתה של מיכל זכתה לתגובה נזעמת של דוד ולהערה מרושעת מאת הסופר התנכי האומר, שלמיכל לא היה ילד כל חייה - כאילו נענשה בעקרות על חטא חוצפתה כלפי בעלה.

נעמי שמר מצדיקה את התנהגותו של דוד. דוד הוא אמן - ואמן זקוק לקהל ולגימיקים המושכים את לב הקהל, ובמקרה זה ה"גימיק" היה האפוד הקצר של המלך.

נעמי שמר בתור אמנית זמרת מבינה ללבו של דוד.

ולפרשה אחרת המספרת על אלישע הנביא שהלך דרך היער וקרחתו הגדולה משכה את לב הנערים השובבים. הם התקלסו בו וצחקו ממנו. אלישע קילל אותם נמרצות ומן היער יצאו שני דובים וטרפו ארבעים ושניים ילדים. (מ"ב ב' 23) לכאורה סיפור אכזרי מאין כמוהו על נביא, המקלל את הילדים ונותן אותם מאכל לדובים, וכל זאת משום שצחקו על קרחתו.

על פרשה זו אומרת הגמרא (במסכת "שוטה" דפים מ"ו - מ"ז), לא היו שם דבים, ולא היה שם יער. "לא דובים ולא יער". האנציקלופדיה המקראית מסבירה שסיפורו של אלישע הוא סיפור עממי - פולקלוריסטי, המזהיר את הילדים ממעשי קונדס וממעשים לא מנומסים כגון צחוק על אנשים מבוגרים. עוד סיפור השייך לסיפורים העממיים - המצטרף לסיפורי אגדות ומעשיות, המוסיפות קסם לתנ"ך.

ומכאן לכתובים, למגילת אסתר, מגילה מעניינת כשלעצמה, אקזוטית, המציגה את השליט האוריינטלי וחצר מלכותו. רבים הפירושים על מגילה זאת, אבל כאן ידובר רק על יחס חז"ל לוושתי, אשתו הראשונה של אחשורוש. היא סירבה לפקודת המלך להופיע בפני גברים הלומי יין ובזאת עוררה את חמתו ושילמה את המחיר. הרושם הוא, שבהמשך לועג הכתוב לאחשורוש ולמשבר המדיני שקם בעקבות סירוב המלכה, ולמסקנות מרחיקות לכת של יועציו, כמו כן ללשון המנופחת של מכתב המלך. ואם כי אין כאן הצדעה למלכה אשר סירבה בעוז רוחה לפקודת הבעל, אין כאן ולו מילה אחת לגנותה. וושתני נעלמה מזירת ההתרחשות ובמקומה מופיעה האישה השנייה - אסתר. היא לא גרמה לחורבנה של וושתני, אך מופיעה בזכות היעלמותה. הסיפור אינו סגור עד הסוף ואין אנו יודעים מה עלה בגורלה של וושתני - האם הומתה, גורשה או נזרקה להרמוון? הכתוב אינו מזכיר יותר את שמה ואת זכרה של המלכה המודחת.

חז"ל מתייחסים אליה משום מה בעוינות בלתי צפויה. היינו מצפים שישבחו את וושתני על צניעותה, שהרי היהדות מדגישה ערכים של עצמאות ולחימה על כבוד בפרט, אבל במקרה זה חרגו חז"ל מן הפשט של התנ"ך ועשו מוושתי מפלצת במישור האישי. המדרשים מספרים, שלא בגלל הצניעות סירבה להופיע, ההיפך הוא הנכון, היא היתה פרוצה ונואפת, אלא שפרחה בה צרעת וצמח לה זנב.

המדרשים הללו מעוררים שאלות: מה ראתה ספרות חז"ל להמציא סיפורים על צרעת והצמיחה לוושתי זנב וקבעה שהיא פרוצה ונואפת? מדוע מייחסים לה תכונות, שהמקרא לא מזכיר? התשובה המשוערת היא, שדעת חז"ל לא היתה נוחה מן הרעיון, שוושתי נענשה בגלל צניעותה. הרי בהשוואה לאסתר זה לא נראה טוב, כיוון שמרדכי פקד על אסתר להשתמש בגופה (כמובן למטרה עליונה). הדבר נראה חמור יותר לאור הנאמר בתלמוד בבלי (מסכת מגילה דף י"ג, עמ' א) ובו רמז לכך, שאסתר היתה אשת חיקו של מרדכי. יתכן וגם מלה רבת משמעות "דוד" רומזת לכך. (מגילת אסתר, ב, 15)

הסיבה המשוערת השנייה: השוביניזם הגברי. חז"ל דיברו לא פעם בגנות נשים בצורה בוטה ופוגעת וכנראה לא הסכימו לרעיון, שאשה, שהיא רכוש בעלה,

תסרב להתנהג לפי רצונו. מרדכי, שאינו מציית למצוות המלך (ומסכן בכך את עצמו ואת עמו) זוכה לתשבחות וְוְשְׁתִּי - לקיתונות של בוז ולעג.

ספרות חז"ל אף היא התקדשה במשך הדורות ומעניין הוא שהמסר השלילי של חז"ל משפיע עד היום הזה. בין תחפושות פורים, בהן רבות הן "מלכות אסתר" לא נמצא את קודמתה ושתי. בזמן האחרון מנסים ארגוני נשים שונים להחזיר את הכתר לוֹוְשְׁתִּי המלכה.

ולסיכום: הקסם והבעייתיות של הסיפור התנכי קשורים זה בזה, כשני צדדים של אותו מטבע.

1. השפה המיוחדת - היא קסמו של התנ"ך, אבל היא גם הבעיה, כי היא קשה ואינה מאפשרת קריאה שוטפת.

2. הדמויות - יש בהן קסם של גיבורי קדם, הן מורכבות ואנושיות, אבל בגלל הקדמוניות שלהן, ההתנהגות המוסרית לא תמיד מובנת לנו. הטבע האנושי לא השתנה, אבל השיפוט המוסרי השתנה.

3. האגדות, המשלים והמעשיות משווים קסם רב לסיפור התנכי, אך עם זאת מהוות בעיה - הם יכולים לערער את האמינות של התנ"ך. אם זאת מעשייה, וזאת אגדה - אולי גם ספר זה או אחר כולו אגדה, כפי שטוענים חוקרים אחדים?

הגירוי לכתוב ספרים ע"פ המקרא נובע מן העובדה שהם אינם סגורים עד הסוף, משאירים פתח רב לדמיון, מושכים בקסם של ימי קדם, על המנהגים והפולקלור של הימים ההם.

לעיתים ישנו חשק להוריד אבק דורות מדמותם של הגיבורים, ורצון להציג אותם באור שונה מהספרות הקדומה של חז"ל.

הערה: הדוגמאות שהבאתי כמאמרי זה מראות מגמה ליפות ולשוות זוהר לדמויות של אישים במקרא. אך בצד מגמה זו יש בספרות חז"ל גם מגמה להראות, שאין איש שאינו טועה וחוטא, ואמנם מצביעה ספרות חז"ל על חטאים ופגמים של אישים דגולים כמשה, אכרם ועוד.

כותבת שורות אלה כתבה את הספרים הבאים על נושאים תנכיים: "מיכל בת שאול". "מגילת ושתי". ועוד סיפורים.

אגודות ילדים בספרות הערבית

מאת: מחמוד אבו פנה

דברי הקדפה ופבוא

עולם האגדות עולם נפלא ושובה בקסמיו, לכן אין פלא שהאנושות מאז שחרית ימיה ועד ימינו ידעה וסיפרה אגדות למבוגרים ולילדים כאחת.

הרבה מן המשותף והאוניברסאלי יש באגדות, ולא פעם אנחנו מוצאים אותה אגדה עם שינויים מזעריים אצל עמים ותרבויות שונים. עם זאת, כל עם וכל תרבות וכל תקופה מטביעים את חותמם וייחודם על האגדות שלהם.

במאמר זה התמקדנו בשתי אגדות עולמיות שהופיעו בשני ספרים בערבית: "סינדרלה", ו"נסִיך־צפרדע" או "כדור הזהב". הדגש היה בחשיפת מאפייני שתי האגדות בטקסטים לעומת הסרטים. במיוחד התעכבנו על "ההתאמות" שהיו בטקסטים בכדי להכשירם להתקבל בחברה ובתרבות הערבית.

בהזדמנות זו, ברצוני להודות למורה לאמנות בבית־ספר כפר־קרע "ב", עבד־אלראוף אבר־פנה שקרא טקסטים של האגדות הנ"ל בפני התלמידים וערך ניסוי לגבי התרשמותם מהגירסה הטקסטואלית בהשוואה לגירסה המוקרנת.

האומנות על סוגיה השונים שקהל היעד שלה הוא הילדים - איחרה להופיע בעולם הערבי בהשוואה לעולם המערבי. לתופעה זו היו כמה סיבות וגורמים:

א. בראש וראשונה אפשר לציין את יחסה של החברה הערבית לילד. "הילד לא זכה למעמד גבוה ומרכזי בעיני המבוגרים, הוא נתפס כ-"מבוגר קטן" שאין לו יישות עצמאית העומדת בזכות עצמה ושיש להתייחס אליה בהתאם".¹

כמובן, אפשר לטעון שגם בעולם המערבי מושג "הילדות" הוא גילוי חדש ומודרני, והופעתו קשורה להתפתחויות ולשינויים שחלו בחברה המערבית בעקבות המהפכה התעשייתית וצמיחת שכבת הביניים והבורגנות. כמו כן תרמו לתהליך זה של גילוי הילדות הוגים ומחנכים ידועים ובראשם ג'ון לוק (1635-1704) ורוסו (1712-1778), ואחרים שהתייחסו לילדים כילדים ולא כ-"מבוגרים עתידיים".

אולם, יש חוקרים הדוחים דעה זו, הם סבורים ש"הילדות" היתה קיימת כל הזמן ואיננה גילוי מודרני, וההבדל הוא שקיים שוני בתפיסת הילדות של תקופתנו לעומת תקופות קודמות.²

ב. בחברה הערבית לא היתה קיימת מודעות מספקת לגבי חשיבות האומנות

בכלל וספרות הילדים בפרט ותפקידה בעיצוב אישיותו של הילד וסיפוק צרכיו הפסיכולוגיים השונים.

ג. לכך אפשר להוסיף את המצב הסוציו-אקונומי בחברה הערבית שלא אפשר הקצאת משאבים או השקעות גדולות בכל הקשור בתהליך הסוציאליזציה של הילד ובעידוד יוזמות ופרוייקטים שמטרתם קידום הילד וסיפוק צרכיו.

ברם, גם העולם הערבי ידע שינויים והתפתחויות בעשורים האחרונים בתחומי החיים השונים, וכתוצאה מכך השתנה היחס לילד, וגברה המודעות של חשיבות הילדות וסיפוק צרכי הילד. ובתקופה האחרונה אנחנו עדים ל"פריחה" יחסית של ספרות הילדים בערבית עם כל החסרונות והיתרונות שאולי יש בה.¹

בנוסף לכך יש נכונות להקצות משאבים ולהשקיע בהפקת תכניות וחומרים באמצעי התקשורת-רדיו, טלוויזיה, עיתונות, ובקולנוע ובתיאטרון המיועדים לילדים, נכונות זו גדלה והתחזקה, אם כי, גם כאן, יש עוד מה לשפר ולהוסיף.

האגדה/מעשייה בספרות הערבית

במורשת הערבית, הז'אנר הזה היה ידוע ונפוץ, ונהגו לספר אגדות ומעשיות בעל-פה לקהל של מבוגרים וילדים כאחת.

מבין הסיפורים המפורסמים במורשת הערבית נציין את סיפורי אלף לילה ולילה שזכו לתרגום לשפות רבות בעולם.

לא כל האגדות התאימו לילדים. לפעמים המורכבות של האגדות בתכנים ובמסרים, או הלשון והסגנון המליציים הגבוהים, הקשו על הבנת הילדים.

לפעמים החשיפה הבוטה והגסה למין, או הגודש במעשי הזוועה והאלימות גרמו לכך שהאגדות לא התאימו וכדי ליעדן לילדים היה צורך בעידון ובפישוט.

עם הופעת ניצני ספרות הילדים בערבית. בסוף המאה ה-19, ועם התגברות הכתיבה לילדים במאה ה-20 אנחנו מוצאים שרבים הם סופרי הילדים הפונים למורשת הקדומה - הערבית והכללית - במיוחד לעולם האגדות בכדי לשאוב משם את נושאיהם ויצירותיהם. ההתייחסות לחיי היום-יום ולמצאיות העכשוויות היתה ועודנה - מועטה ביותר.

שתי האגדות: סינדרלה ונסיך-צפרדע בערבית

שתי האגדות הנ"ל שנתייחס אליהן בהמשך יצאו בערבית במסגרת הסידרה "הספריה הירוקה"² שפורסמה במצרים, הסידרה כוללת 38 ספרים/יצירות. חלק

¹ יש עוד כמה "נוסחים" בערבית לשני הסיפורים שיצאו במצרים או בארצות ערב האחרות.

מהם לקוח מהמורשת הערבית וחלק מהסיפורים העממיים המערביים של האחים גרים ואחרים.³

על שתי היצירות לא ציינו שהן מתורגמות או מעובדות מהספרות המערבית. אדרבא, נכתב במפורש שהן פרי עטם של סופרים ערביים.

"סינדרלה", נכתבה ע"י מוחמד עטיה אלבראשי⁴. "נסיק־צפרדע" או "כדור הזהב" כפי שנקראת בספר בערבית, נכתבה ע"י עבד-אללה אלכביר⁵.

שתי היצירות זכו למספר מהדורות, סינדרלה יצאה במהדורה שמינית, ונסיק צפרדע במהדורה עשירית. בשתי היצירות יש איורים, חלקם בצבעים וחלקם בלי צבע.

בשתי האגדות מסופר על נסיכה שהתמודדה עם קשיים רבים עד שהגיעה לסוף המאור.

בשתי האגדות הגיבורים עוברים מבחנים ושלבים עד לסוף המאור.

בשתי האגדות - כפי שהן פורסמו בערבית - נעשה ניסיון להתאים ולקרוב אותן לחברה הערבית איסלאמית, חברה מסורתית - דתית. ועל כך, נפרט בהשוואה בין שתי האגדות בטקסט לבין שתיהן בסרט.

התוספות או ההשמטות נעשו בגלל הבלטה של מסרים ערכיים, דידקטיים ודתיים: התכונות הטובות של סינדרלה הן מתנת אלוהים. טוב לבה ראוי לגמול ורשתן של אמה החורגת ואחיותיה זוכה לסליחה ומחילה, למרות שבדרך כלל הרשע זוכה לעונש ויסורים. מסר דתי נוסף: קבלת גזירת הגורל.

ניתוח פשוטה לשתי האגדות: טקסט לעופת סרט

כשבאים להשוות בין יצירת ספרות שמוצגת דרך מדיום שונה - ספר, סרט, מחזה - יש קושי בהשוואה, כי לכל "מדיום" יש הייחוד שלו וה"שפה" שלו. מכל מקום, בפרק זה נתמקד בהשוואה בשלושה תחומים:

1. אמביוולנטיות לעופת אי אמביוולנטיות⁶

בעיון בטקסטים הכתובים של שתי האגדות סינדרלה ונסיק־צפרדע, אנחנו יכולים לומר שהם טקסטים אמביוולנטיים:

משום שהאגדות ביסודן ובטבען היו מיועדות לשני קהלים - מבוגרים וילדים כאחת. ומשום שהדגש הבולט בשתיהן - ובכלל ברוב האגדות - במסר המוסרי דידקטי. ולכן העלילה, הרקע, האווירה וגם הלשון והסגנון בשתי האגדות מתאימים לשני הקהלים.

לעומת זאת, הסרטים שהופקו על שתי האגדות, מיועדים בעיקר לילדים, היינו:

הם אינם אמביוולנטיים, הושקעו מאמצים, הוכנסו שינויים, והשתמשו באמצעים שונים בכדי להתאים את הסרטים לילדים. כאן נזכיר את העלילה המותחת, ריבוי הפרטים על הדמויות ומעשיהן, השימוש בחיות ובהאנשה, השימוש במוסיקה ובתנועה, הנוף והצבעים המרהיבים, ולבסוף אי הבלטת המסר הדתי מוסרי * לצד השימוש בשפה וסגנון מובנים לילדים.

2. חברה ותרבות ערביים לעופת חברה ותרבות ערביים

הבדל שני בולט ומהותי: בעוד שבסיפורים הכתובים יש השתקפות של חברה ותרבות ערביים - מוסלמים בגלל מאמץ ההתאמה שהוזכר לעיל - הרי שבסרטים ההשתקפות היא של חברה ותרבות מערביים. כמובן שאין מדובר בהפרדה חדה ומוחלטת בין החברות והתרבויות, ויש הרבה מן המשותף והאוניברסאלי ביניהן.

בשני הטקסטים, במיוחד בסינדרלה, בולט המסר הדתי - מוסרי ושתי הנסיכות, במיוחד סינדרלה, מוצגות כדמויות חיוביות, יפות, אוהבות את הזולת. סינדרלה מוצגת גם כתמימה, סובלנית, לא יוזמנית מוחלת למתנכלים אליה ואף מסייעת להם. וזה השתקף בסוף הסיפור: כשנישאה לנסיך הזמינה את אמה ואחיותיה החורגות ונתנה להן מתנות יקרות, ואפילו סייעה לאחיותיה להינשא לאצילים.

בשני הטקסטים בולטת הנימה הדתית והיחס החיובי לדת ולאלהים שהעניק לנסיכה את יופיה ואופיה, הגשים את חלומה... ופיצה אותה על יסוריה. ואותה גישה דתית השתקפה גם באווירה ובהתנהגות הדמויות.

ומה בסרט - בסרט יש הבלטת ערכים חומריים, בלבוש בהדר ובפאר בנשף, התנהגות חופשית מתירנית בין בני המין - כמו חיבוקים ונשיקות.

בסרט סינדרלה הינה בעלת יוזמה, אמביציוזית ויש בה נמרצות לממש את חלומה. גם המראה החיצוני שלה בסרט הוא מערבי טיפוסי: בלונדינית, שיער אדום...

3. התאמת הסביבה הפיזית לסביבה העקופית

לבסוף, נעשה ניסיון בטקסט ל"התאים" את הסביבה הפיזית לסביבה המקומית. סינדרלה שוכנה על ידי אמה ואחיותיה החורגות - אחרי שסיימה את עבודתה הקשה והמפרכת - בחדר צר וחשוך שנמצא מעל לגג. וכאן כדאי לזכור שעניי מצריים נוהגים עד ימינו לאלתר להם משכן כזה בעליות הגג ואפילו בבתי קברות. הסביבה הפיזית בסרט היא מערבית מובהקת וכל כך שונה מזו המוצגת בטקסטים.

* מאז שפורסם בשנת 1865 הספר עליסה בארץ הפלאות ללואיס קרול שנחשב לספר המייצג את ספרות הילדים האומנותית הטובה נטו סופרי הילדים להדגיש פחות את המסר המוסרי - חינוכי ביצירותיהם.

ניסוי: בדיקת תגובות התלמידים

הניסוי על הסיפור סינדרלה בלבד נערך בשתי כיתות בבי"ס יסודי בכפר: כיתה אחת ג', וכיתה אחת ה'.

המטרה היתה לאפשר לתלמידים להתוודע אל הסיפור דרך המלה הכתובה - הטקסט ודרך - הסרט, ולאחר מכן לבחון את יחסם ועמדותיהם בשתי הסיטואציות.

בשלב א': סופר או הוקרא הסיפור מהספר לתלמידים.

בשלב ב': צפו התלמידים בסרט בגירסה עברית ותרגום.

עיבוד ובימוי, קולות: שפיריה זכאי (וולט דיסני).

בשלב ג': חולק דף עבודה לתלמידים שהיו בו שתי משימות עיקריות:

אחת חובה לכל התלמידים, והשנייה לבחירה.

המשימה הראשונה שהיתה משותפת לכל התלמידים היתה:

מה מצא חן בעיניך יותר: הטקסט או הסרט? ומדוע?

המשימה השנייה לבחירה היתה:

צייר את סינדרלה כפי שאתה מדמיין אותה בהשראת האזנתך או צפייתך בסיפור.

בדיקת תשובות התלמידים על המשימה הראשונה, התברר שיש דמיון בין תלמידי כיתה ג' ותלמידי כיתה ה', אם כי רמת ההבעה והלשון של האחרונים היתה יותר טובה.

מרבית התלמידים העדיפו את הצפיה בסרט על קריאת או שמיעת הסיפור בנימוק שבסרט יש עלילה עם מתח, יש תנועה ודמויות, יש מוסיקה וקול, יש נופים וצבעים יפים.

רק מיעוט מהתלמידים העדיף דווקא את הטקסט על הסרט בנימוק מעניין: הטקסט מאפשר להם "לדמיין" את סינדרלה כרצונם, מאפשר להם "לנבא" ול"הסיק" בעצמם את ההמשך.

לגבי המשימה של הציור שהיתה בחירה בהנחה שלא כל התלמידים מסוגלים לצייר כאן התלמידים ציירו את סינדרלה בשלושה מצבים עיקריים:

- סינדרלה כמשרתת ולא כנסיכה.

- סינדרלה כנסיכה עצובה או קפואת הבעה.

- סינדרלה כנסיכה עליזה ומאושרת.

שלושת ה"סוגים" של דמות סינדרלה המצויירת, מצביעים, לפי דעתנו, על הזדהות והפנמה שונה לאותה דמות.

התלמידים בקבוצה הראשונה מזדהים יותר עם דמות סינדרלה כמשרתת שעברה יסורים והשפלות.

התלמידים בקבוצה השנייה מזדהים יותר עם דמות סינדרלה כנסיכה יפה ואצילית שאיננה מצליחה להגשים את חלומה, ולכן היא עצובה. ובקבוצה השלישית מזדהים יותר עם דמות סינדרלה כנסיכה יפה, זוהרת ומאושרת שהצליחה לממש את חלומה. מכל מקום, הציורים הצביעו על כשרונות ועל טעמים אישיים שאינם זוכים להכוונה ולעידוד מספיקים בביה"ס.

סיכום:

ראינו שהאגדה/מעשייה היתה אחד הז'אנרים הראשונים שחדרו לספרות הילדים בערבית. חלק מהאגדות בספרות זו שאוב מהמורשת הערבית איסלאמית, וחלק לקוח מהמורשת הכללית והמערבית, וכאן נעשתה מלאכת "התאמה" לחברה ולתרבות המקומית, כפי שראינו בסיפור סינדרלה.

בהתייחסנו להשוואה בין אותן אגדות (בטקסט לעומת בסרט) ראינו שבסרטים היתה מודעות יותר גדולה לילדים כקהל היעד מאשר בטקסטים, והדבר השתקף במרכיבים ובאיפיונים השונים שהובלטו בסרטים.

כמו כן, בניסוי בכיתות גילינו, שאומנם הז'אנר הזה, האגדה, אהוד על התלמידים, אבל מרביתם העדיפו "צריכתו" דרך המדיה - הסרט, ורק מקצתם דרך המלה הכתובה. גילוי זה, לפי דעתנו, מצריך מחקר יותר רחב ויותר מקיף.

אנחנו סבורים, שאין הכרח שיהיה ניגוד או סתירה בין "צריכת" יצירות הספרות דרך המלה הכתובה - הספר, לעומת צריכתם דרך הסרטים או הצגות תיאטרון. יש לשאוף להוראה שתמצא את האיזון והשילוב המתאימים בין האמצעים השונים בכדי להגיע ל"צרכן" תרבות נבון וביקורתי.

הערות ביבליוגרפיות

1. אבו פנה 1992 - מוחמד אבו פנה. ספרות הילדים בערבית בישראל איפיונים וקווים כלליים. ספרות ילדים ונוער, ספטמבר 1992, עמ' 22.
 2. מוחמד חסן בריע"ש 1996, ספרות הילדים, מטרות ואיפיונים. (בערבית) ביירות 1996. משיח 1996 - סלינה משית. מעשה ב"מעשה ילדות" קווים להערכה מחודשת של התפתחות הספרות לילדים ומקומה בתרבות. ספרות ילדים ונוער. ספטמבר 1996. ע' 79.
 3. חגיזי 1990 - מוסטפא חגיזי ואחרים. תרבות הילד הערבי, בין התמערוכות לבין מקוריות. רבאט 1990 (בערבית) עמ' 201 - 229.
 4. אל-אבראשי 1973 - מוחמד עטייה אל-אבראשי. סינדרלה. מהדורה 8 מצרים 1973 (בערבית).
 5. אל-כביר 1995 - עבדאללה אלכביר. כדור הזהב. מהדורה 10 קהיר 1995 (בערבית).
 6. שביט 1986 - Zohar Shavit - Poetics of Children's Literature Athens 1986 עמ' 68.
- על האיפיון של טקסטים אמביוולנטיים.

מבט ראשון

מאת: גרשון ברגסון

סודות אפלים,

כתבה: דורית אורגד, איורים: דוד קדם, הוצאת: הקיבוץ המאוחד, 1997, שחור-לבן, 120 עמ', לא מנוקד.
סיפור פסיכולוגיסטי על תלמידים מתמרדים, וכתוצאה מכך הם שומרי סוד. בעלילה מתחברים טיפוסים שונים של תלמידים, שאחד מהם מטיל אימה על חבריו והם נשמעים לו. החיוב בחבורה זאת, שבני החבורה מקפידים על נאמנות הדדית ואינם מגלים לאף אחד את המחייב סודיות עד שבסוף, בנשף פרידה המורה חושפת את מעלליהם.

ביה"ס, שבו לומדים הנערים, מוצג באופן ריאלי. הצעדים הננקטים ע"י המנהלת והמחנכת, אינם מתיימרים ליפות את הפדגוגיה "המודרנית" כביכול, והתגובות סבירות אך לא מזיקות.

בספר מתואר באיפוק רב הווי משפחתי - גירושין וחיי יום-יום.
בני החבורה ששומרים על סודות אפלים, כולם נערים, ובגיל זה צפה ועולה בעית היחסים הבינמיניים.

דורית אורגד אינה נוגעת בנושא זה, אך העלילה אינה נפגמת בשל כך. הספר מותח והעלילה מסקרנת את הקורא הרוצה לדעת מה יקרה בסוף. האיורים של קדם "אפלים" גם הם, ונראה לי שאינם קולעים למטרה. הספר מיועד לכיתות הגבוהות.

החרב והפרח,

כתבה: רעיה בלטמן, איור: אלכס מן, הוצאת: רכגולד, 1996, 155 עמ', אות גדולה, לא מנוקד.
זהו סיפור חייו של אבשלום חביב שהועלה לגרדום בשנת 1947, לאחר שנתפס ע"י הבריטים, כשפרץ לכלא עכו, יחד עם עוד חברי אצ"ל.
הרומן ההיסטורי מתמקד בארבעה מעגלים.

1) הווי משפחתי ועיסוקיהם של היהודים בירושלים, בתקופת המנדט הבריטי;

הקורא יספוג מידע על שכונת בית-הכרם, בתי-ספר בירושלים והשאיפה המתמדת לרכישת השכלה.

(2) האצ"ל, גיוס חברים ופעולת המחתרת, וכמובן השיא - פעולת הפריצה לכלא עכו.

(3) המנדט הבריטי, נוהליו, חוקיו והמאבק של המחתרת בו.

(4) האהבה בין אבשלום וגילה אהובתו, אהבה הנמשכת עד הרגע האחרון, בו בוצע גזר הדין - עלייתם של השלושה לגרדום. ביחסים עם גילה מילא תפקיד חשוב משלוח הפרחים ומכאן שם הספר: החרב והפרח.

הקורא את הרומן יתרשם מעוז רוחם של חברי המחתרת, עלילותיהם והתחכום שבהן ובעיקר מאמונתם שיתגברו על הבריטים ויגשימו תקוותם למדינה יהודית. ושום דבר לא יעמוד בדרך לעצמאות מדינית. לא בקלות הגעגו עד הלום והמדינה לא ניתנה לנו על מגש כסף.

מתאים לכיתות גבוהות.

ילדת עפחה,

כתבה: שלומית טריגר-הגואל, איורים: מיכל כונונו, הוצאת עם-עובד, 84 עמ'. לא מנוקד.

בספר תיאור של משפחה: אב, אם ושלוש בנות.

יש קונפליקט: צוצי, הילדה בת התשע, נקרעת בין אהבה לאביה, שנפרד מאמה, לבין האם העסוקה בפרנסת בנותיה.

אך ביתר חריפות הקונפליקט הוא בין הילדה לבין האם החורגת, שמה חיה - שמפאת התנאים בביתה היא חייבת לנסוע לבית אביה לאכול צהרים, והיא שונאת את ההסדר הזה.

חיה, האם החורגת, מתכוונת "לחנך" את צוצי ונותנת לה בכוונה שתי חפיסות שוקולד, שאותן אכלה בהתחלה בשקיקה, אך כאשר בלילה הרגישה צרבת בביטנה. היא החליטה לשנות את הנוהג של אכילת צהרים אצל אמה החורגת וההסדר הוחלף.

מכאן ואילך מתפתחת השנאה לחיה, ואנו עדים להווי המשפחתי של הפרודים, להסדר בין אבא לאשתו, ליחסים בין יעל ומרגלית אחותם לבין צוצי, למשחקי חצר של צוצי, ולמעבר של מרגלית לגור עם אבא, תגובות של סבא ועוד הרבה פרטים על היחסים במשפחה.

ספר החתולים של פרופסור פצפונטרי,

כתבה ואיירה: מירי לשם, הוצאת: משרד הביטחון, 1997, 56 עמ', צבעוני, מנוקד.
הספר מתאר את משפחות החתולים, ומפרט בפרטי פרטיו את תכונותיו של כל חתול, לפי גזעו.

ההסבר פשוט, כתוב בשפה תקנית. הילד הקורא יקנה מידע על גזעים שונים של החתולים והוא ודאי ישתומם בהיודע לו, שאריה, ברדלס ונמר שייכים לאותה משפחה.

ילדה עיוורת,

כתבה: עינת הילמן, ציירה: כריסטינה קדמון, עם-עובד ומיח"א, צבעוני, מנוקד, 24 עמ' (לא ממוספר), 1997.
הילדה המיוחדת היא הלה, והייחוד שבה: היא חירשת ומשתמשת במכשיר שמיעה.

אך בכל התכונות האחרות של ילדה בגילה - היא מתפקדת ככל הילדים.
המחברת מטפלת בילדה זאת מגיל שנתיים, ומספרת על הישגיה הטובים בשמיעה ובדיבור.

הספר ישרת את המחנכים המטפלים בילדים חריגים.

הספר כתוב בסגנון של שירה, והחרוזים לעיתים מלאכותיים.

הציורים של כריסטינה אינם מבטאים נכונה את ליקוי השמיעה.

כעו בסרטים,

כתבה: מאירה ביון, ציורים: נעמה בנוימן, עם-עובד. אות גדולה, מנוקד, שחור-לבן, 37 עמ'.
שני ילדים עם שמות לא נפוצים, בני-דוד, משתעממים בבית ומצטרפים לקייטנה, בכפר.

סבא שלהם מיליונר, והם חוששים, שאיש היושב על ספסל מול בית דודם, יחטוף את אחד מהם ויבקש כופר.

מדריך הקייטנה, בחור נחמד בשם איזו, נשכר כקצין ביטחון אך אינו מגלה את סודו לילדים שתחת חסותו.

העלילה מצומצמת, אך שוטפת, ואחרי הרפתקאות ופחדים הכל נגמר בטוב.

עשקפיים של חלום,

כתבה: דבורה קוונר, איירה: נורית יוכל, הוצאת: דני ספרים, 1996, צבעוני, מנוקד, 24 עמ'.
זהו ספר שירים שכמעט כולם מתרכזים בחלומות.

הספר מוקדש למשקפיים של סבתא, הנרדמת מהר כשהיא קוראת עיתון.
נכדתה רוצה להסיר את המשקפיים מן האף, כדי שתוכל לנשום בקלות, אך היא
מתעוררת ואומרת: לא, הניחי, מה פתאום? כי בלי המשקפיים איך אראה את
החלום.

החלומות של קוזנר משקפים את המציאות שהילד חולם.
למשל: אם החלום הוא מין חלום "כיפי", חלום טוב ויפה - הילד ממשיך לחלמו,
אך אם החלום עצוב ומצער - הילד מתעורר מיד, או אם בחלום רואה הילד
ארמונות מוארים - הוא מאד מרוצה, אך ביום הוא רואה רק מגדל של חברת
החשמל. שני השירים אינם קשורים לחלומות, הם משקפים את המציאות.
האיורים של נורית יוכל תואמים את הטקסט.

ען הבלקן עד כאן

כתבה: שושנה חביב, איורים: יעל חביב, הוצאת שבתאי גליאן כפר תבור, 1994, 51 עמ'.
ספרון קטן, המתאר ימי ילדות בתקופת מלחמת העולם השנייה בבולגריה, וחלקם בחברת נוער
בקיבוץ, בארץ. בסיפורים הקצרצרים (כ 3-4 עמודים) מתארת המחברת את קהילת היהודים
בבולגריה. בסיפור מורגשת רוח של נאמנות לערכים יהודיים כמעט בתנאים של מחתרת.
הדברים נמסרים בסגנון עיתונאי, ללא השראה יצירתית.

הסדרה "ספריה קטנה שלי"

מאת: מיריק שניר, 12 ספרים כמסגרת הסדרה, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
הסידרה הראשונה של ספרי איור-סיפור הופיעה ב-1996, הסידרה השנייה
ב-1997.

לפי דברי היחצנית, ציפי לוין, "הספרים מומלצים לכל העושים צעדים ראשונים
בקריאה, מפעוטות ועד הילדים הלומדים בבתי-הספר".

ועוד נאמר בגליון הפרסומת, שהסידרה אשר תכלול 24 ספרים, "תלווה את הילד
8-6 שנים, מינקות עד רכישה מלאה בקריאה".

נראה לי, שהסדרות ממלאות את התפקיד שמצפים להפיק מהן, כלומר - הקניית

- המיומנות "לקרוא בקלות", אך יש לתקן בהן חלק באיורים וחלק בפרסומת.
- (1) אין לייחס לדרך זו, מתודה של הקניית הקריאה. הסידרה אינה מיועדת ללוות את הילד מגיל שש עד שמונה. הרי הקריאה, בדרך כלל, מוקנית לילד בסוף כיתה אלף, כשהילד קרוב לשנתו השביעית, וכיצד הסידרה תלווה את הילד מינקות עד שנתו השמינית? ייתכן שהסידרה תעזור לילד לרכוש מיומנות בקריאה, לכל היותר, כנאמר "לקשור בין המלה הנשמעת לבין המלה הכתובה בסמלים", עד גיל 5-7, אלא אם כן זוהי מיתודה לילדים המתקשים לסגל לעצמם את מיומנות הקריאה, וזוהי כבר שאלה נפרדת.
- (2) אין הסידרה באה להקל על רכישת הקריאה, כי אינה מכסה את כל הנדרש לקריאה רהוטה: כל האותיות, הניקוד, ואלה הרי מוקנים בדרך סיסטמטית, משלב לשלב, ולא רק כמיומנות ספונטנית.
- (3) האיורים בסידרה אינם ממלאים את התפקיד של איור-סיפורי. כך למשל בספר "לא-רוצה", רוצים להמחיש "אבא הלך", אך האיור מצביע על אבא שעומד, ואין שום רמז שהוא הלך. הוא הדין ב"אמא הלכה", האיור מצביע על שליחת הילד או הילדה, ולא על אמא שהלכה.
- כך גם בהמשך השיר "וילדה בוכה", אין אנו רואים את הבכי של הדמות הניצבת לפנינו, וודאי לא בעמוד 8-9 "ילדה קטנה" - שם אין ילדה בכלל.
- (4) נראה לי שבספר "סבתא לאה", טעות להמחיש "מאה חתולים". ילדים בגיל 7-8 כבר יודעים את המושג מאה. ואם כבר רוצים להוסיף המחשה של מאה, וילד סקרן יתחיל למנות את "מאה החתולים" יתאכזב, כי לא ימצא את המבוקש, כך גם הדין בעמוד 11 "סבתא לאה יש לה מאה". מאה - מה? ואין שם מאה.
- גם בספר שמאוויר ע"י כריסטינה קדמון, הידועה כמאיירת טובה, בעמודים 16-19 "בך, פך" - אין המחשה טובה של המתרחש.
- בסידרה השנייה, בספר "הכלב של גיל", הטקסט מכוון את הצייר-המאייר המצויין אבנר כץ להדגיש את הפחד מפני הכלב, ובאותו עמוד, של "יש פנים מפחידות", אכן הציור מפחיד. בהמשך "לכלב של גיל", - אין כאן ציור של כלב. אולי המחברת התכוונה לעורר סקרנות.
- ויש כמובן איורים המתואמים עם הטקסט, כגון "יצאתי לטיל", "הלה חולה", "סבא אפרים" ועוד.
- הסידרה של מיריק שניר ממלאת תפקיד חשוב, לאלה המתקשים בקריאה, ואני מקווה, שבסדרות הבאות, יקפידו יותר על מילוי התפקיד של איור-סיפור.

לגיל הרך

נושא הספר - נקיון, גמילה מחיתולים. סיפור שמסגרתו גן ילדים, שבו יש תוכניות גמילה מחיתולים ועשיית צרכים במקום הנכון. מיכל ותומר עדיין בחיתולים והם לומדים לשבת על האסלה. לעידוד הם מקבלים "פיפי פרס" ותעודת ב.א. - "בוגר/ת אסלה"... העבודה קבוצתית. הילדים לומדים שירים מיוחדים (יש גם קלטת): "החיים יותר קלים/ בלי חיתולים/ איזה כיף להיות גדולים/ בלי חיתולים". אין זו ספרות! זה טקסט שמטרתו פרקטית ברמה נמוכה ביותר! הספר מלווה בצילומים צבעוניים של ילדי הגן. אולי זה אמצעי שימושי להורים? מי שנהנה מזה שיבושם לו...

ל.ח.

סיפור דמיוני, מחורז על ילד האוסף כל מיני דברים ויצורים בדרכו הביתה, עד שהמבוגר פוקח עיניו, אך בתמימותו גם "שום דבר" זה משהו. "ילד אחד/ אל הבית הלך, מצא על הדרך/ דבר ולקח/ מה שם הדבר, מי יודע?" וכך הוא לוקח צפרדע, עכבר, זבוב-זום זום, נחש שוש שוש, אריה אה אה. בתגובה לדברי המבוגר מסופר: "ילד אחד/ לא השיב והלך, חבק שום דבר/ והביתה לקח". ספק אם הפעוטות, שלהם מכוון הספר, יבינו את הרעיון. האיורים יפים ונאיזויים. סיפור קצרצר.

ל.ח.

לגן ולכיתות נפוכות

על ילדי הגן, לפי סדר הא'-ב', מספרת ומציירת נטע קלוזר. כל ילד עם המאפיין אותו, האהוב או השנוא עליו,

**ידיים שלובות - פה
סגור**

הערה: כותבי ההערכות למדור הס':
ל.ח. - לאה חובב, נ.פ. - נירה פרדקין, י.י. יעל ישועה, י.ת. - ירדנה הדס, ע.ק. - עדה קרן, מ. - מערכת הרבעון

המאכל, המשחק, העלבונות הקטנים והגדולים - בקיצור, כל החיים. כל אלה כתובים בצורה משעשעת: לרוחב, לאורך ובאלכסון - בכתב יד ילדותי של בן 6 ובצבעים דומיננטיים כמו שילדים אוהבים.

והכל כל כך עכשווי: השמות שזוהות נושאים לא ברורה (טל, זיו, חן, נעם - זה בן או בת?) ההתענינות (דינוזאורוס) והרצון להיות... (קצין). ויחד עם זאת מתאים לכל הזמנים ולכל בני אנוש: עלבונות קטנים, מריבות, לא רוצים לאכול, מתלכלכים... כמו תמיד, מאז ומעולם. ספר נעים, שכיף לבלות זמן איתו בקריאה.
ע.ק.

הספר מציג בהומור ובפרוזה מחורזת את התמודדותו של בר עם המצב החדש של נשירת שיני החלב שלו. החוויה הזו גורמת לבר תחושות של שמחה וגאווה כי המדובר בשלב בגדילתו, אך יחד עם זאת מלווה החוויה גם בפחד ובאי נוחות.

ג.ב.

בספר חמישה עשר סיפורים, הקשורים בחייו של הילד בגיל הרך.

חוויות, הקשורות במועדים מיוחדים ("יום הולדת"), ביחסים שבין הילד לבין הוריו ("תרופה מופלאה"), בטיפול בגופו ("לא רוצה להסתפר"), במעבר מן הגן לבית הספר ("מלאך כתה א'") ועוד.

כמה מן הסיפורים הם משליים, בעלי-חיים שבסיפורים הם "ילדים". ספר חביב, המהנה את השומע הצעיר ומקל עליו ברגעים של מבוכה או פחד. הלשון ברורה, קולחת ותקינה.

י.ה.

אוסף של שירים לילדים קטנים על בעיותיהם של הילדים עם עצמם וסביבתם וכן מחשבותיהם ורצונותיהם. השירים כתובים בשפה פשוטה ובהירה, עם קצב ברור

סיפורה וציירה: נטע קלונו, הוצאת: דני ספרים, 1997, לא ממוספר, מנוקד.

שיני החלב של בר
כתבה: שולמית שמידט, איירה: דנוש לחמן, הוצאת שקד, 1997. מנוקד.

15 סיפורים
כתבה: שושנה אלאוף, ציורים: לאה רהב, הוצאה עצמית, 1997, 95 עמ', מנוקד.

זני אוהב את השכונה
כתבה: מאשה קלו, יורים: טלי קריבולט,

הוצאת: דני ספרים
1997, 23 עמ', מנוקד.

לקורא ולשומע הצעיר. ברוב הנושאים טיפלו כבר משוררים אחרים בדרך זו או אחרת, למשל: "מאין בא השיר"? "כולם רוצים להיות שונים", שירים על הצב, הדחליל והמפלצות למיניהן.

שיריה של מאשה קלו על תופעות הטבע ועונות השנה מיוחדים וחושניים מאוד. ציוריה של טלי קריבולט משלימים את אירת הרוגע והשלווה הנסוכה על השירים. ע.ק.

לא יכול לישון, זבון?
מאת: מרטין וואל,
תרגום: אברהם יבין,
ציורים: ברברה פירת,
הוצאת עם עובד, 1997,
לא ממוספר, מנוקד.

דובון קטן לא יכול לישון כי הוא מפחד מהחושך. אפילו הפנס הגדול ביותר לא יכול להרגיע אותו כי זה "פנס פצפון ופה יש הרבה חושך". ספר חביב נוסף על נושא הפחד, ובייחוד פחד מן החושך, יחסי קירבה יפים בין אבא דב לבין בנו הדובון והבנה רבה בין השניים: אבא מבין כי בנו פוחד ומנסה לעזור, ואחרי כמה נסיונות איך להבריח את החושך יש לו רעיון... והדובון נרדם רגוע. זהו סיפור יפה שיכול להנעים את השעה שלפני השינה בין הילד הקטן ובין הוריו. השפה לפעמים קשה לאוזניים צעירות ("הצטנף באור וראה את הצללים רוקדים" וכד'). אך הסיפור קולח ומובן. הציורים ועיצוב הספר נפלאים: דמויות ברורות, צבעי פסטל נעימים, דפים בצורת מאורה - כל אלה מוסיפים לאירת הסיפור.

ע.ק.

חליק-לק
כתבה: תמי
ליימן-ווילציג, תרגום
ועיבוד: אורה מורג,
ציורים: איקו אביטל,
הוצאת ידיעות
אחרונות/חמד 1997,
39 עמ', מנוקד.

הילד דני מגדל תולעי-משי. בעזרת אמו הוא דואג לזחלים מרגע בקיעתם מן הביצים, עוקב אחריהם ומקבל הסברים מאמו בדבר גלגולי פרפר המשי. למרבה-הצער, מייחס הסיפור לפרפר המשי יכולת-תעופה. (הדבר אינו נכון, כמובן. לולא התיימר הסיפור לתת הסברים מדעיים, לא היה פסול בדבר). הילד דני חביב. התולעת הסרבנית שלו, "חליק לק", היא יוצאת הדופן בקבוצתה, אך היא "נכנעת" לגורלה ומתגלמת.

הספר מכיל ערכים חיוביים: חיבה לחי, יחסים טובים בין האם לילד, שיתוף פעולה.

הציורים יפים.

י.ה.

תיניס, התנין בעל זנב
 הקסמים
 כתב: עמוס זמיר,
 ציורים: צבי פלדמן,
 הוצאת גוונים, 1997,
 לא ממוספר, מנוקד.

אמצעי דמיוני לפתרון בעיות, בדמותו של תנין קוסם,
 המגיע אל כל מי שנמצא במצוקה. 4 סיפורים בספר:
 "הרחוב הטוב והרחוב הרע": טלי אינה יכולה להירדם
 בגלל עימותים בבית. תניס מוביל אותה לרחוב הרע, בו
 חוזרות החוויות הקשות, ואח"כ לרחוב הטוב, בו הכל
 משתנה לטובה ויחס ההורים חיובי. טלי נרדמת באושר.
 "מעשה בסיפור": סיפור משעמם שהופך למצחיק ע"י
 הוספת כמה בדיחות. נכון להוסיף הומור, אך פה זה טפשי!
 "אבא של רוני" - סיפור פסיכולוגיסטי, שבו הופך תניס
 את האב לילד קטן, כדי שיזכור את ילדותו ויבין יותר את
 בנן. דמותו של תניס ילדותית, והופכת את הספר לדמיוני
 וילדותי אע"פ שיש בו מסרים פסיכולוגיים. ספק אם יהנה
 את הילדים.
 ל.ח.

פרה'לה
 כתבה: חנה ניסימוב,
 ציורים: איילת פדידה,
 הוצאת דני ספרים,
 1997, 24 עמ', מנוקד.

פרה'לה חיה בחצרו של יפת האיכר, ברעות טובה עם
 בכחוס הסוס, קרן הכבשה ואנקול התרנגול. היא גורמת
 לבהלה, כשהיא יוצאת לטיול על דעת-עצמה, והכל,
 לרבות המשטרה, דואגים לה. בשובה בשלום לחצר, מביא
 לה יפת פר לחברה, ונולדת לה עגלה. עניין ההתעברות
 והלידה מתואר בעדינות ובטקט. הפרה זוכה בתואר
 "מלכת-החלב".
 בצד הסיפור - לקח מועיל, לגבי החיים:
 "חיי - פרה אוכלת עשב/בהם שמחה יש וגם עצב".
 הסיפור נחמד, האיורים נאיביים ונעימים לעין.

י.ה.

לכיתות בינוניות

זהו סיפורו האמיתי של עמיחי שאומץ ע"י משפחה עם
 ילדים, בהיותו בן 5 וחצי. הסיפור מגולל את קורות חייו,
 מן הרגע שבאו לקחתו מבית הילדים, ועד לצאתו מבית
 המשפט (כעבור שנתיים) עם תעודת זהות המוכיחה שחור
 על גבי לבן שהוא אכן בן המשפחה המאמצת.
 הסיפור הוא כעין דיווח על אותן שנתיים בחייו של
 עמיחי: מדוע נשלח ע"י הוריו לבית הילדים, איך נלקח
 התעודה של עמיחי
 כתבה: ע. בתי'עקב,
 ציורים: חנה מדר,
 הוצאת דרור לחי בע"מ,
 1997, 32 עמ', מנוקד.

משם לבית המשפחה המאמצת, מה היה בבית-הספר, איך הגיבו חבריו לכיתה והאחים ולבסוף - "גזר דינו" החיובי של השופט.

הדיווח, היבש מעט אך האוהד את עמיחי, כולל בתוכו את מחשבותיו והרגשותיו של עמיחי על עברו ועתידו. הספר מלווה באיוריה העדינים של חנה מדר ועשוי לעזור למטפלים ומטופלים במשפחות מאמצות. יחד עם זאת - למרות שהספר עוסק במספר בעיות העולות במשפחות בהן ילדים אומצו בגיל מבוגר (לא תינוקות) - הוא אופטימי מידי ונראה לי כי המחברת יפתה את המציאות. ע.ק.

קובץ סיפורים שמח על הילדים והמבוגרים הגרים ברחוב מיכ"ל. הוא פותח בסיפור על גדי הילד יוצא הדופן, הילד היחיד ברחוב שחי עם שני הוריו כשכל שאר הילדים הם בני משפחות שהחליפו בני זוג או חד הוריות. המעניין הוא שגדי כלל אינו אומלל. הספר ממשיך לספר על יחסי השכנות החמים, על המפתחות הרבים שנמצאים בכל בית לדידות השכנים, כך שאפשר להיכנס אם השכנים מצלצלים ומבקשים עזרה. כמו כן יש שם סיפור על שקית האשפה שמתגלה כל יום ליד העץ ולא בפח האשפה, כי פועל הניקיון מקבל את שכרו עבור הזזת פחים ריקים והשקית הושמה בו לאחר שהאשפה פונתה. שני הסיפורים האחרונים הם סיפורים משעשעים על חתול ועכבר (כל אחד לחוד). הווי חיי יום יום, הומור ועליזות.

ג.פ.

בספר מתוארות התנסויות שונות של הפעוט דניאל, כפי שהן מצטיירות בעיני המבוגר המתבונן. הרבה הומור ואהבה משוקעים בשירים. הכותרים מעידים על זהותו של האני השר, המתאר: "התיאוריה של דניאל", "שפתו של דניאל" וכו'. השירים הם בעיקרם מעין סיפורים מחורזים שההומור שולט בהם: דניאל מטפל ברדיו ו"מתקן" אותו

סיפורי רחוב מיכ"ל ובכלל...

כתבה: אורה מורג,
ציורים: דובי זכאי,
הוצאת קוראים (דני
ספרים) 1997, 78 עמ',
מנוקד.

ספר דניאל

כתב: שמשון חלפי,
ציורים: הילה חבקין,
הוצאת שמש, 1997,
21 עמ', מנוקד.

על ידי הפלתו ארצה או "הרומן של דניאל", המנשק ילדה
יפה בגן, וכו' וכו'.

החריזה תקינה. הרבה אהבה בספר זה. רבים מחרוזיו
מתאימים, כמובן, לילדים רבים. האיורים נפלאים.

י.ה.

אמבר וג'סטין, תלמידי כיתה ג', חברים טובים מאד עוד
מתקופת הגנון. גם אמא של אמבר (הוריה חיים בנפרד)
מיוודת מאד עם משפחתו של ג'סטין. שניהם לומדים
בכיתה של מר כוהן, שעורך להם "טיסות" למקומות
שונים בעולם, עליהם הם לומדים. אמבר וג'סטין אוהבים
מאד ללמוד ולעבוד ביחד. אך באמצע השנה, מתברר,
שאבא של ג'סטין מצא עבודה במקום מרוחק, והמשפחה
מעמידה את ביתם למכירה במטרה להצטרף אל האב.

הספר מספר בצורה חיננית ומושכת על תחושת הפרידה
הקרובה של אמבר וג'סטין. בתחילה יש התכחשות, אח"כ
כעס, ריב, ולבסוף ההשלמה והפיתרון.

אמבר גבורת הסיפור היא ילדה חמה וחכמה שמתארת את
כל העובר עליה בפשטות ובגילוי לב המושך את הלב
לקריאה. גם האיורים (שחור לבן) מוסיפים נופך
הומוריסטי לספר.

י.י.

לכיתות גבוהות

מאיה תלמידת כיתה י"א, היא תלמידה טובה ואחראית
שעוסקת בענייני הציבור מתוך תחושת שליחות.
כשהכיתה נתחלקה לזוגות בעבודות הגרפיקה, נעדרה
מאיה מהכיתה. כשחזרה, התברר לה שקבעו את ניקו כבן-
זוג שלה לעבודה.

ניקו היה בעיניה הבחירה הגרועה ביותר. הוא חסר
אחריות, מבולגן ומרושל, שעושה מעשים מטורפים, אך
עם חיוך כזה, שהמורים לא יכלו להענישו.
בלית ברירה ניגשת מאיה לעבודה עם ניקו. לאחר ויכוחים
רבים, הם בוחרים לעסוק בנושא "מניעת העישון". תוך

אמבר בראון וכדור

המסטיקים הענקי

כתבה: פולה דנציגר,

הוצאת חד ארצי, ספרית

מעריב, 1997, מאנגלית:

נעה סמלסון, איורים:

טוני רוס, לא מנוקד,

61 עמ'

חיזור מטורף

כתבה: עמי גדליה,

הוצאת הקיבוץ

המאוחד, 1997,

סדרת קריאת עשרה,

לא מנוקד, 152 עמ'.

כדי עבודה מגלה מאיה בניקו צדדים נוספים, שלא הכירה. ניקו גם מלמד אותה שמלבד העבודה, שחשיבותה רבה מאד, יש עוד דברים רבים אחרים שכיף לעשות אותם ביחד.

י.י.

סיפור הצלתם של יהודי קופנהאגן בתקופת השואה מסופר מבעד עיניה של אנמאריה בת ה-10, אשר היא ומשפחתה עוזרים להציל את השכנים היהודים, משפחת רוזן. הסיפור נאמן לחלוטין להיסטוריה, שכן באוקטובר 1943, בראש השנה תש"ד, נודע לרבה הראשי של דנמרק על כוונת הגסטפו לשלוח את היהודים אל המחנות. הוא הזהיר את היהודים בבתי הכנסת, והדייגים הדנים הבריחו את 7000 אזרחיה היהודים של דנמרק דרך הים אל שבדיה.

סיפור ההצלה המופלא מסופר, כאמור, ע"י ילדה דנית אשר נפרדת באישון לילה מחברתה היהודייה אלן וכל הקורות לשתי המשפחות הידידות באותם ימים של פחד, כאב ומחסור מצד אחד - תושיה, עוז רוח והומניות מצד שנים.

הסופרת, הכותבת לבני נוער בארה"ב, מוסיפה בדבריה בסוף הספר דברי הסבר לקוראים על האמת ועל הדמיון. הסיפור מבוסס, כאמור, על עובדות: הצלתם של רוב בני הקהילה הדנית וכל שאר הפעולות החשאיות שנעשו הן אמת לאמיתה. אך הדמויות הן ספרותיות. בני המשפחות היהודיות הן יצירי רוחה של הסופרת - אם כי תיאורן מבוסס על סיפורים אמיתיים.

סיפור נועז ועוצר נשימה הוא סיפור הצלה מופלא זה. למתעניינים בנושא חשוב זה כדאי להזכיר את סיפורה של אמיליה רואי: **סיפור אחר** (הקה"מ 1980). זהו סיפור זכרונות אוטוביוגרפי על אותו נושא.

על ידידות מופלאה אחרת בין ילד יהודי ובן גילו ההולנדי בתקופת השואה מסופר בספרה הרגיש והמופלא של מרים שינגר, **דן ויאן והחסידות** (עם-עובד 1947), אלא שהסיפור הזה הוא עלילה בדיונית - ספרותית אשר

מונה מספר לכוכבים,

כתבה: לויס לוורי,

תרגום: יחיעם פדן,

הוצאת הקיבוץ

המאוחד, 1997, 123 עמ',

לא מנוקד.

מבוססת בודאי על עובדות. ניתן להשוות בין שלושת
הסיפורים האלה בקריאה מונחית או בדרך אחרת.
ע.ק.

מיכאל עולה לארץ עם הוריו בהיותו בן תשע. באמריקה,
שם גר, היו כמעט כל חבריו מבוגרים. בארץ הוא נפגש עם
סבו המתגורר עם מאדאם סיבוניה. סבו מאד מוצא חן
בעיניו ובמהרה הם מתידדים מאד. הסבא הוא אדם מיוחד
בעל ידי זהב ותכונה מופלאה: יכולת להכניס לתוך
חלומותיו את מי שהוא רוצה. לתוך חלומותיו. מיכאל
עצמו שדומה לסבא בהרבה דברים, מאושר להיות איתו,
ללמוד ממנו ולחלום איתו. מיכאל מתבגר ומשתנה ליד
סבא. הוא לומד להבדיל בין מציאות לדמיון ולומד להכיר
טוב יותר את המתרחש סביבו. מיכאל עוקב בכאב אחרי
מחלתו של סבא עד לפטירתו. זהו ספר מאד מיוחד
שמתאר ברגישות רבה יחסים בתוך המשפחה.

י.י.

לביה"ס על-יסודי

ביטה, בת ה-12, היא הקטנה במשפחת איכרים. את מה
שמתרחש באותו קיץ, בו עלתה לכיתה ז', היא "מספרת"
לאיזבלה, התינוקת שעדיין לא נולדה.
אחותה קארי, בת ה-15 הרתה מחברה לכיתה. ביטה
חולמת על התינוקת, מקוה שאחותה תינשא בקרוב והיא
תוכל לעזור לטפל בתינוקת. אך לאט לאט מתברר לה,
שאין בכוונתה של קארי להינשא. למעשה, כבר מצאה זוג
המעוניין לאמץ את הקטן/ה.

ביטה כועסת ונרגזת. ההורים מחליטים לשלוח עד הלידה
לדודה, אחי אמה. ביטה ואחותה היו קשורות מאד לאשת
הדוד, אך לצערה, הדודה סובלת ממחלת שכחה ומצבה
הולך ומחמיר. בזמן ששוחה ביטה עם הדוד הסגור
והמופנם, היא לומדת להכירו ולהעריכו. עם הלידה חוזרת
ביטה לביתה רגועה יותר ומקבלת בהבנת יתר את
המציאות. הסיפור עוסק בעדינות ובחום בנושאים

שירת הלוייתנים
כתב: אורי אורלב,
הוצאת כתר, 1997,
עורכת הספר: עדה
תמיר, איורים: מישל
קישקה, לא מנוקד,
89 עמ'.

אני רואה את הירח
כתב: ק.ב. קריסטיאנסן,
הוצאת עם עובד, 1997,
תרגמה מאנגלית:
שלומית אפל, לא מנוקד,
95 עמ'.

הרגישים. משפחתה החמה של ביטה מתמודדת בפשטות ובחכמה בבעיות שעמדו בפניהם ומשתדלת לתת מענה לדילמות הקשות.

י.י.

צ'ארלס פאיבה, יהודי בריטי מכובד, נוסע לארץ ישראל בסוף המאה התשע-עשרה, כדי לחפש את אחיינו, שעקבותיו נעלמו 20 שנים קודם לכן. הוא מבקר בيفו, ירושלים, צפת ובמושבות ונפגש עם אנשים שונים. הארץ, למרות הקשיים הרבים, קוסמת לו ביפיה. תוך כדי חיפושיו הוא מכיר את יוסף בן יעקב מצפת, המספר לו על נער בשם דוד, שהיה עילוי בישיבה. הוריו נפטרו זה אחר זה ולאחר מכן דוד נעלם. בחיפושים אחריו מתגלה הנער במסיון בירושלים.

יוסף בן יעקב מצליח להבריח את דוד מהמסיון. צ'ארלס שהתברר לו שאחינו נפטר, לוקח אותו לבריטניה. הנער המוזר, ששותק כל הזמן, מגיע לבית החם של משפחת פאיבה. ה"אהבה החרישית" שמתפתחת בינו לבין רות, הבת הקטנה, מחזירה לו את האמון ואת הכוח להמשיך.

מ.

קו קו (קונדרש קורדיש) הגיע לביה"ס לקראת סוף שנת הלימודים וקתרינה מאושרת מאד שהושיבו אותו לידה. מסתבר שקו קו הועבר מבי"ס אחר בגלל התנהגותו וחסוריו הרבים.

לקתרינה שמתייידדת איתו מתברר, שקו קו חולם לחיות בעולם שאין בו זיהום אוויר ושטוב יותר לחיות בו. המטרה טובה, אך הדרכים שקו קו, קתרינה וחבריהם בוחרים ליישם אותה, לא תמיד מוצלחות. יחד עם זה, לאט לאט הרעיונות קורמים עור וגידים וגם המבוגרים נרתמים לעניין. ספר חביב שנותן לנו תמונה על היחסים של הנוער בינם לבין עצמם, ועל היחסים בינם לבין המבוגרים.

מ.

אהבה חרישית

כתבה: זורית אורגד,
הוצאת הדר, 1997,
איורים (שחור לבן):
אסתר שקין, לא מנוקד,
12 עמ', + 3 סיפורים
(15 עמ' גוספים).

לתלות פודינג על

מסמר

כתבה: כריסטינה
נסטלינגר, הוצאת
אחיאסף, תשנ"ז,
מגרמנית: ארנו בר,
עריכה לשונית: עפרה
גלברט-אבני, לא מנוקד,
164 עמ'.

יעל ואני 8

כתב: איטו אבירם,
הוצאת ידיעות
אחרונות/ספרי חמד,
1997, 168 עמ', לא
מנוקד.

סיפור על יחסים בן איטו ויעל. הספר בנוי מאפיזודות שאין קשר עלילתי ביניהן מלבד הגיבורים הזהים. תעלולים בבית הספר, יחסים עם המורים כל עמוד רצוף חיבוקים ונשיקות בביה"ס וברתוב בין בני הזוג, והמלים: "אני מת עליה" חוזרות ללא הרף. מתירנות זולה, נוער שלא חסר לו דבר, כסף ומכוניות וחוסר ערכים נורא. אין שום בעיה רצינית בכל הספר. הלשון עגה, תיקוני לשון הכתוב: פאדיחה, איכס, אנ'לא וכו'. ביטויים נגד הדת ונגד אכילת מצות בפסח - נורא. ספר רדוד ביותר שחבל שהוא נדפס. לכיתות ח"ט.

ל.ח.

וכך נכתב על כריכת הספר: "בקובץ זה מתפרסמים 23 מסיפוריו המרתקים והאקזוטיים של יעקב סיקא אהרוני. כל סיפור מכיל עולם מלא הן בתוכנו והן בלשונו, לשונם של חכמי ירושלים שבה נולד המחבר ובה גדל. הסיפורים נרקמים בארץ ומחוצה לה, נמצא בהם יהודים וגויים שיש במעלליהם מהבדיוני והממשי כאחד."

פוחתת-הגורלות
ירוקת העיניים (ועוד
סיפורים)
מאת: יעקב סיקא אהרוני,
הוצאת ירון גולן 1997, 240
עמ', לא מנוקד.

"סיפורי אימה שלא יתנו לכם להירדם בלילה", כך מגדיר המחבר את 21 הסיפורים הקצרים, שבהם הוא מבקש להפחיד ולצמרר את הקוראים. אמנם הגיבורים ברובם לקוחים מן המציאות, אך הדמיון עולה על כל דמיון! החיזורים תופסים מקום, רציחות הם דבר שבכל יום, כגון: "הילדה מהבית המקולל", מזמינה חברות ודוחפת אותן למטה, למותן. "התינוקת הרעבה" טורפת שתי בנות שהיו ביביסיטר שלה, "זהירות כלבת" - ילד חולה כלבת נושך את רופאו, בסיפור "בלילה על הר הקרח" הופך המחבר לאחד הגיבורים והברק פוגע בכד שבידו. לשם מה האוסף הזה? הילדים המתרגלים למתח ואימה כאילו מתרגלים לסמים!

ל.ח.

מצמרר
כתב: איטו אבירם,
הוצאת ידיעות
אחרונות/ספרית כולנו,
1997, 127 עמ', מנוקד.

מתוך "ספרים הם ידידים"

מאת: רות גפן-דותן, הוצאת מרכז להשכלה תל-חי.

לגלות או להסתיר?

כתבה: חוה שכטר, איורים: יוסי וויס, הוצאת: רכגולד ושות' - סידרת ינשופי "ראשית-קריאה" תשנ"ז 1997, ע' מנוקד.

ספר-סיפור מציאותי. עדכני. דיסקטי. בסיגנון דיווחי. עיסוקו בסוגיה חברתית קשה. סיפורה של בת-אסיר שגורלה המשפחתי והחברתי (בין בני כיתתה) המר לה, עד שנמצא הפתרון - לספר לבני כיתתה על החיים של אביה בכלא. בין השיטין עולה הבעיה: "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקחינה?" - ומה זכות החברה והסביבה להוסיף עונש על ענשו של בית הדין?!

קריא ומעניין על אף שבספר יש "חורים שחורים" רבים, כגון: במה חטא האב? מה נגזר עליו? האומנם לא חשה בתו, ולו רק פעם אחת כעס על כל שגרם לה? למשפחתו? ובית-הסוהר - כיצד חיים בו? ומה מרגישים האסירים?

אומנם - בעזרת המורה המבינה נמצא פתרון לבעית ההוקעה החברתית, אך כמובן אין זו אלא רק מחצית הנחמה (אם יש).

לפנינו, אמנם סיפור "חסר-בשר" אך הוא מתאים כפתיחה, או סיכום, לשיחת חברה גם בנושא אסירים ומשפחתם וגם, כללית, בנושא של הוקעה וקבלה חברתית.

צפוי-אגדה

כתב: עמוס בר, צילומים: יוסי אשכול, איורים: נורית צרפתי, הוצאת: "ידיעות אחרונות - ספרי חמד, בשיתוף עם החברה להגנת הטבע" תשנ"ז 1997, ע' 368, מנוקד.

מי זה שרק שם? ומי זו הקטנה המעופפת המדלגת מפרח לפרח בגני? ומהי הלהקה החוצה לפתע בשמינו?

העולם מלא בציפורים, וכדי לדעת מי הן ומה הן אין עלינו אלא לפתוח את הספר, שהוא תשלובת של הצגת חמישים ושתיים (!!!) ציפורים יציבות וחולפות, חורפות ומקייצות ולכולן - לכל אחת לחוד ולכולן ביחד, גם צילום (לתיאור ולתז) וגם איור לאגדה. עבודת ענק, שילוב מרתק של יצירה דימונית (אגדה) עשירה

בלשונה, מפתיעה בסיפורה וידע מגדיר ומדויק.
כמעט לא יאומן שאדם אחד, עמוס בר יצר כל אלה.
ספר מצוין הן לילדים הקוראים, הן להורים ומחנכים. והן לכל המבקש להכיר את
ציפורי ארצנו ואורחותיהן.
היכרות עם בע"ח במידע ואגדה עשוי להעמיק ולהפנים ידע וליצור קשר ריגושי
לנושא. וודאי וודאי ליהנות!

להיות בת של צועני

כתבה: דניאלה כרמי, איורים: הילה חבקין, הוצאת: "הקבוץ המאוחד - קריאת עשרה" תשנ"ז - 1997, 143 ע.

רומן מציאותי עדכני בסיגנון סיפורי רהוט בגוף ראשון - ספר קשה לעיכול. זה
סיפור על חברות בין שתי ילדות החוסות בפנימייה לחריגים. ילדות - שהאחת,
המספרת, אינה מסתדרת בבית הוריה ומוצאת ממנו והשנייה - חסרת בית,
הממציאה לעצמה אב צועני - שלכאורה עזבה יום אחד בשדה תירס. הסיפור הוא
על שתי החברות וחברותן. וגם על הווי הפנימייה ובנותיה - שכל אחת מהן חריגה
ב"חברה הנורמלית". ניצני חברות עם נער "חריג" בפנימייה "הסגורה" בקומת-על
באותו מיבנה עצמו.

הקושי בספר הנו ב"בת הצועני" עצמה, היא החברה הטובה, המאמצת לעצמה
אב, מוכר גלידה עזתי, מעין צועני, חסר בית שחורבותיו ושרידי בוסתניו -
בעיבורי אותה עיר עצמה. מסתבר, שאותו "צועני" בסופו של דבר, היה מחבל
שירה והרג שניים ופצע חמישה... ונהרג ע"י כוחות הביטחון הישראלים. "בתו"
מבינה את מניעיו לרצוח ומספרת על כשרונותיו לעשות גלידה ולהכין תה עם
"המון סוכר והמון לימון" ועל תנאי חיו - שהביאוהו לאשר הביאוהו. הנערה
אמנם "משלמת" בכך שהועברה ל"פנימייה סגורה"... אך אין מילה בגנות הרצח
באשר הוא... וזה יש בו כדי לקומם.

הסיפור, תיאור הדמויות, ההווי, ייחודן של גיבורות הסיפור וכו' - מובאים
בכירון רב - ובכ"ז - נראה לי כי ספר זה בעייתי וכי בלא שיחה הוא עשוי
לגרום לאי-הבנה, למבוכה. לתחושה קשה - שיש לפרקה בשיחה.
הדילמה, כמציאות חיינו, אינה קלה. מוכרחים להתמודד איתה באומץ-לב!

הפרס לעידוד הקריאה לשנת תשנ"ז ניתן השנה, כמידי שנה בשנה, ע"י קרן הספריות לילדי ישראל בשיתוף המדור לספרות ילדים ונוער. הפרס ניתן על פעילות לקידום הקריאה החפשית של התלמידים, על הפצת ספרים במסגרת "הספר הטוב במחיר המזול", על שיתוף הורים ותלמידים בנושאים של עידוד הקריאה ובנושאים אחרים של הכרת הספר והסופר. כמו: פגישות עם סופרים, שיעורים בספריה, קריאה מונחית, ספרים ואיורים והרבה רעיונות טובים ומקוריים. בתי הספר הומלצו על ידי המפקחים והמנחות במחוזות השונים.

ואלה מקבלי הפרס לשנה זו:

במחוז חיפה: ביה"ס ע"ש פינסקר - בקרית אתא.

במחוז המרכז: ביה"ס אזורי איילון - בית חשמונאי וביה"ס ממ"ד יבנה - בנתניה.

במחוז הצפון: ביה"ס אשכול - בעכו.

במחוז תל-אביב: ביה"ס גרץ, ביה"ס (ממ"ד) שרשים - בתל-אביב, ביה"ס ויצמן - בהרצליה.

במחוז ירושלים: אזורי א' - בגבעת זאב, ממ"ד מודיעין - במודיעין.

בירושלים ביה"ס ברושים,

במחוז הדרום: ביה"ס שקד - באשדוד, וממ"ד ימין-הרצוג - באילת.

לבת"ס אלו - תבורכו על פעילותכם!

מפעל הספר הטוב במחיר המזול נמשך. בשנת תשנ"ז בוצעו שלשה מחזורים של הספר הטוב ובכל אחד 5-6 ספרים המתאימים לתלמידים בכל מערכת החנוך: מקדם חובה ועד לביה"ס התיכון. להזכירכם, הספרים מיועדים לספרייתו הפרטית של התלמיד ועל כן נמכרים במחיר מזול מאד. (לעיתים במחצית ממחירו הקטלוגי!). התלמידים ובתי-הספר רכשו כ 20.000 ספרים - בכל מחזור.

ג) **במכללת תל-חי** אשר בגליל העליון נעשית, זה שנים, עבודה מבורכת בתחום עידוד הקריאה החופשית, הכרת יצירות ספרותיות ויוצריהן ושיתוף התלמידים והמורים בפעולות השונות בספרות הילדים והנוער. להלן סיכום הפעילות לשנת תשנ"ז כפי שהובא בעלון "ספרים הם ידידים" היוצא במכללת תל-חי וחתום על ידי ירדנה חציר ורות גפן-דותן.

- 1) נערכו עשרה מפגשים בין סופרים ויוצרים אחרים (שחקנים ומספרי סיפורים, מאיירים) לבין תלמידים.
- 2) הוצאו 11 חוברות של "כדאי או לא כדאי" ובהן המלצות על ספרי קריאה.
- 3) ב"יריד הספרים" השנתי נפגשו תלמידים עם מיטב היצירה הספרותית, ואפשר היה לרכוש ספרים במחיר מוזל.
- 4) התקיים מפגש עם מורים-ספרנים בטבריה, והעוסקים במלאכה השתתפו בימי עיון העוסקים בנושא.

ד) בשנת תשנ"ח יתקיימו מפגשים והשתלמויות לספרניות ומורות המעוניינות בנושא במחוזות השונים. להלן פרטים, שהגיעו לשולחן המערכת עד עתה.

1) בירושלים ובמחוז תתקיים ההשתלמות בנושא עידוד הקריאה, היכרות עם מאגר מידע לספרות ילדים, למידה בספרייה והדרכת תלמידים - כולל שני סיורים בספריות בתי הספר.

2) במחוז הצפון יתקיים המשך הקורס לספרנים ומורים העוסקים בספרים במסגרת עבודתם בבית הספר. הקורס נקרא "מקומו של הספר בבית הספר" ונושאים: רעיונות לעידוד הקריאה, ספר מול סרט מול מולטימדיה, ספרי 50 שנות המדינה - הסיפור ההיסטורי "ילד פעם ילד היום".

פרטים נוספים אצל המנחות לעידוד הקריאה במחוזות השונים.

SIFRUT YELADIM VANOAR

JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

December 1997, Vol. XXIV, No. 2 (94)
ISSN 03334 - 276X
Editor: G. BERGSON

Devorah Haneviah St.
Lev Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

The Zeev Prize for 1998

Introduction and Greetings: Gershon Bergson, Prof. Ozer Shield,
Nurit Dabush, Ora Nebenzahl, Aharon Kraus
The Judges Considerations: G. Bergson, Dr. M. Baruch, Dr. S. Mashiach
Replies by the Prizewinners: Yael Roseman, Numa Shilo. Uri Orlev,
Rivka Magen

Study and Research

If a Dream is not a Fantasy - then what is Real?	Dr. Ruth Tor-Gonen
From "Midrash" to Children's Stories	Menahem Regev
Biblical Narrative - its Magic and its Problems.	Leah Shinaar
Children's Fairy Tales in Arab Literature	Mahmoud Abu-Fanneh

Reviews

On First Sight	G. Bergson
From The Bookshelf	
From "Sfarim Hem Yedidim"	Ruth Gefen-Dotan
From our Little World	
Contents in English	
Contents in Hebrew	

התוכן

פרס זאב תשנ"ח

- דברי פתיחה - מר גרשון ברגסון, ברכות נציג משרד החינוך, נציג האגודה למען החייל
נציג בית אריאלה ונציג המולים
1
נימוקי השופטים: גרשון ברגסון, ד"ר מירי ברוך, וד"ר סלינה משיח ודברי התשובה
של הסופרים: יעל רוזמן, נומה שילה, אורי אורלב, ורבקה מגן
5

עיון ומחקר

- אם חלום איננו פנטזיה, אז מה כאן ממש? - ד"ר תור-רות גונן
17
ממדרש לסיפור ילדים - מנחם רגב
31
קסמו ובעיותיו של הסיפור התנכ"י - לאה שנער
39
אגדות ילדים בספרות הערבית - מחמוד אבו פנה
47

ביקורת

- במבט ראשון - ג. ברגסון
53
ממדף הספרים
58
מתוך ספרים הם ידידים - רות גפן-דזותן
68
משוט בארץ
70
תוכן באנגלית
72
תוכן בעברית
73

המשתתפים בחוברת

ד"ר רות תור גונן - חוקרת איורי ספרי ילדים - מכללת לוינסקי, מנחם רגב - סופר וחוקר ספרות
ילדים, לאה שנער - סופרת, מחמוד אבו פנה - מפקח הוראת הערבית, גרשון ברגסון - חוקר
ספרות ילדים ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט. רות גפן-דזותן - חוקרת מכללת תל חי.